

Сирівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів
Врадіївської районної ради Миколаївської області

Роль курсу "Етика"
в компетентнісно-орієнтованому
навчанні учнів

Сирове
2010

Роль курсу "Етика"
в компетентісно-орієнтованому
навчанні учнів

В даному збірнику вміщено матеріали педагогічної ради з питань ролі курсу «Етика» в компетентнісно-орієнтованому навчанні учнів.

Збірник підготував – Бетлій Л.С., Заслужений вчитель України.

Набір – Базаренко Г.М., Немировський О.Л.

ПРО ВИВЧЕННЯ НОВОГО НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ «ЕТИКА» У 5 КЛАСІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ В 2005/2006 Н. Р.

Навчальним планом для 12-річної школи у 2005/2006 році передбачено запровадити в 5 класах новий навчальний предмет — «Етика». Мета, завдання та зміст нового предмета покликані реалізувати засадничі положення документів, що розкривають перспективи розвитку освіти. Так, у Національній доктрині розвитку освіти зазначено, що метою державної освітньої політики є створення умов для розвитку особистості й творчої самореалізації кожного громадянина України. Одним із напрямків такої політики є етичне виховання особистості, формування її моральної культури.

У Державному стандарті базової та повної середньої освіти (освітня галузь «Суспільствознавство») сформульовано завдання підготувати учнів до взаємодії із соціальним середовищем, сформувати в них соціалізуючі та комунікативні навички, почуття власної гідності, відповідальність, здатність визначати власну активну життєву позицію, робити свідомий вибір, встановлювати особисті цілі, збагатити досвід емоційно-оцінної діяльності. Крім того, Державний стандарт галузі передбачає засвоєння учнями таких елементів змісту освіти як «цінності в житті людини й суспільства»,

«індивідуальність»; «вільний розвиток людини», «свобода і відповідальність», «толерантність», «мораль», «етика і етикет».

Результатами освітньої підготовки учнів, відповідно до Стандарту, мають стати:

- уявлення: про соціальні норми, співвідношення та роль етичних норм у суспільстві, про міжособистісні стосунки та шляхи їх гармонізації, самоцінність кожної людини;
- знання: про роль цінностей і соціальних норм, науки та релігії у житті людини, історичність світогляду, поняття творчості, свободи й відповідальності, духовності людини, про основи спілкування, шляхи конструктивного розв'язання міжособистісних конфліктів, основні моральні норми та цінності українського суспільства й людства, правила етикету;
- уміння: визначати життєві цінності та орієнтири, аналізувати власний досвід спілкування, ефективно спілкуватися й співпрацювати, керуватися в поведінці моральними нормами та цінностями, розрізняти моральність і аморальність, дотримуватися правил етикету.

Ці засади втілено в навчальній програмі курсу «Етика» для загальноосвітніх навчальних закладів. Відповідно до неї, основною метою курсу є створення умов для формування моральних цінностей і орієнтирів особистості, моральної культури та культури поведінки учня. Загальну мету дають змогу реалізувати такі завдання:

- поглиблення знань учнів про людину та моральні відносини в суспільстві, основні моральні норми й цінності українського суспільства і людства, правила етикету, правила культури поведінки;
- удосконалення вмінь керуватися в поведінці моральними нормами та цінностями, виявляти дружелюбність, чемність, повагу й чуйність до інших, толерантність та милосердя, розрізняти моральність і аморальність, дотримуватися норм етикету в повсякденному житті, контролювати, оцінювати та регулювати свої взаємини з іншими, здійснювати вибір у складних життєвих ситуаціях, орієнтуючись на моральні цінності;
- формування позитивного ставлення й мотивації до реалізації моделей поведінки, орієнтованих на моральні цінності українського суспільства та людства загалом.
- збагачення досвіду моральних взаємин з однолітками, батьками, вчителями, знайомими й незнайомими людьми;
- стимулювання пізнавального інтересу учнів до етичного знання, до основ моральної культури.

Курс «Етика» орієнтовано на набуття учнями ключових компетентностей, насамперед громадянської, соціальної, загальнокультурної, навчальної (уміння навчатися), та відповідних загальногалузевих компетентностей. Зміст предмета передбачає, зокрема, формування в учнів здатності:

- 1) орієнтуватися в морально-етичних питаннях життя й визначати щодо них власну позицію, узгоджуючи її із системою моральних цінностей демократичного суспільства;
- 2) робити свідомий вибір моделей поведінки, орієнтуючись на систему індивідуальних, національних і загальнолюдських моральних цінностей, насамперед на доброчинність, гідність, чуйність, товариськість, доброзичливість, делікатність, благородство й сучасні норми етикету;
- 3) оцінювати власну поведінку та поведінку інших з позиції добра і зла, моральних норм та правил етикету, вимог міжкультурного спілкування й демократичної толерантності;

- 4) користуватися розмаїттям засобів мовного етикету, дотримуватися мовної культури та етикету спілкування;
- 5) продуктивно співпрацювати з різними партнерами у парі та в групі, виконувати різноманітні ролі й функції в колективі, виявляти ініціативу, підтримувати стосунки з іншими та моделювати їх;
- 6) застосовувати моделі неконфліктної поведінки й досягнення консенсусу, брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх виконання.

Розв'язання завдань, що стоять перед учителями, які викладатимуть курс «Етика», забезпечує повноцінне засвоєння учнями його змісту; відображеного в навчальній програмі.

Програма курсу складається з пояснювальної записки, де викладено мету, завдання курсу, його методологічні основи, особливості структури, змісту курсу та організації пізнавальної діяльності учнів під час його вивчення.

В основній частині програми зазначено кількість годин, відведених на вивчення курсу (35 годин, 1 година на тиждень). Передбачено резервний час (3 години) та години для тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів наприкінці кожного з розділів курсу.

Згідно з програмою, курс складається з кількох тематичних блоків, що вивчаються у 5 і 6 класах. Навчальний матеріал структуровано так, щоб не тільки зберегти наступність і послідовність у засвоєнні тем від 5 до 6 класу, а й якнайповніше реалізувати міжпредметні зв'язки та принцип наступності між початковою, основною і старшою школою.

Запропонована для вивчення кожного розділу кількість годин є орієнтовною, учитель може змінювати її в межах 35 річних годин.

Наприкінці курсу можуть бути проведені також повторювально-узагальнювальні уроки, метою яких є відвідування усім класом громадських місць, спостереження за власною поведінкою і обговорення, чого навчилися впродовж року.

До кожного розділу подано орієнтовний узагальнений перелік інформаційних питань змісту, які відображено в підручниках або інших посібниках. Ці питання змісту учні засвоюють у вигляді знань, уявлень і початкових понять. Інформаційні питання програми не розподілені за окремими уроками, що дає вчителю змогу самому визначати назву теми уроку, кількість, обсяг і перелік питань, які вивчатимуться на кожному уроці залежно від особливостей класу та індивідуального методичного стилю педагога. Пропоновані інформаційні питання охоплюють обов'язковий мінімум знань.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів відображені в програмі у вигляді переліку умінь і навичок, яких мають набути учні в процесі вивчення кожної теми. Подані в програмі вміння і навички можна розподілити на кілька груп (див. табл. на с. 41).

Оскільки засвоєння змісту курсу передбачає не лише опанування учнями знань, а й формування в них широкого кола вмінь, навичок, предметних компетентностей і ставлень, навчання має поєднувати в собі різні методи та технології. Саме тому варто щоуроку застосовувати різні види пізнавальної, розумової й навчальної активності учнів, що передбачено й підручником. Віддавати перевагу слід активним методам, коли учні є суб'єктами навчання, виконують творчі завдання, беруть участь у діалозі з учителем. Такі методи пов'язані з виконанням творчих завдань (часто вдома), постановкою питань від учня до вчителя й від учителя до учня тощо.

Різновидом активної моделі навчання, який варто використовувати на уроках етики, є інтерактивні технології. Сутність інтерактивних методів полягає в тому, що навчання відбувається шляхом взаємодії всіх, хто навчається. Це спів-навчання (колективне, кооперативне навчання, навчання у співпраці). Учитель під час інтерактивного уроку виступає лише в ролі організатора процесу навчання, лідера групи учнів. Інтерактивні технології передбачають переважно застосування методу моделювання реальних життєвих ситуацій, спрямованих на спільне розв'язання проблеми, а також рольових ігор. Серед інтерактивних технологій прийнятними для використання на уроках етики є робота учнів у парах, у малих групах, «уявний мікрофон», обговорення питання всім класом.

Навчальний процес на уроках курсу має ґрунтуватися на новій педагогічній етиці, визначальною рисою якої є взаєморозуміння, взаємоповага, творче співробітництво. В основі етики — не рольове, а особистісне спілкування: підтримка, співпереживання, утвердження людської гідності, довіра, що дає змогу використовувати діалог як провідну форму навчального спілкування, спонукає до обміну думками, враженнями, до моделювання життєвих ситуацій. Принципово важливою є орієнтація на розвиток творчої активності, творчого мислення, здатності до адекватної діяльності в нових умовах.

Основним способом опрацювання навчального тексту є коментоване читання його учнями вголос.

Якщо учні класу не мають розвинених навичок мовлення, читання чи опрацювання текстів, спілкування, учитель може обирати із за-

пропонованих завдань певну кількість, яка, з одного боку, забезпечить досягнення очікуваних результатів уроку, а з іншого, буде посильною і доступною для учнів. Слід лише пам'ятати, що мету курсу не можна зводити тільки до набуття учнями знань про моральні норми, адже головним є опанування вмінь та формування моделей моральної, ввічливої поведінки, розвиток ціннісної сфери дітей.

Основою для оцінювання учнів служить перелік вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, уміщений в кожній темі програми. Оскільки учні п'ятого класу потребують постійного стимулювання пізнавальних зусиль, бажано ширше застосовувати на уроках заохочувальні поурочні бали та поточне оцінювання.

Методика перевірки знань, умінь та навичок має відповідати меті й методиці викладання курсу. Якщо для перевірки знань існують традиційні способи оцінювання, то перевірка вмінь і навичок вимагає більше часу, а оцінити виховний ефект програми безпосередньо на уроці взагалі навряд чи можливо. Цінності, особисте ставлення учні виявлятимуть у реальному житті; завдання ж учителя — надати учням можливість виявити і відстояти власну думку в будь-яких «навчальних ситуаціях» у класі та поза школою.

Оцінювання результатів навчання з етики за чинною програмою передбачає й тематичне оцінювання засвоєних ними знань і сформованих умінь та навичок. Таке оцінювання можна здійснити, пропонуючи учням на уроках усні запитання, нескладні письмові завдання, насамперед тестові. Однак такі прийоми є лише частиною прийомів Контролю. Бажано використовувати також такі форми контролю, як розгорнуті усні та письмові відповіді, невеличкі твори, розв'язання пізнавальних завдань тощо. Підручник пропонує проводити уроки тематичного оцінювання в ігровій нетрадиційній формі, щоб підтримати інтерес учнів до предмета та продовжувати формувати "їхні уміння й навички.

Продовження вивчення курсу етики в 6 класі передбачає поглиблення знань учнів про етичні норми, поняття та категорії, удосконалення та розвиток умінь і навичок учнів, завершення формування в них загальнопредметних компетентностей.

МЕТОДИЧНИЙ КОМЕНТАР ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ЕТИКИ

Обговорення проблеми в загальному колі

Це загальновідома технологія, яку застосовують переважно у поєднанні з іншими. Її мета — з'ясувати певні положення,

привернути увагу учнів до складних або проблемних питань в навчальному матеріалі, вмотивувати пізнавальну діяльність, актуалізувати опорні знання тощо. Використовуючи цю технологію, вчителі мають заохочувати всіх учнів до рівної участі й дискусії.

Принципи організації обговорення

1. Стільці або парти бажано розташувати по колу.
2. В обговоренні має брати участь весь клас.
3. Обговорення стосується запланованої чи імпровізованої теми, яку слід визначити зрозуміло для всіх присутніх до початку обговорення.
4. Учні висловлюються за бажанням.

• ; 5. Обговорення триває, доки є охочі висловитися. ,

64 Учитель бере слово (якщо вважає за потрібне) наприкінці обговорення. Він може висловити свою думку чи узагальнити сказане. «Мікрофон»

Різновидом загальногрупового обговорення є технологія «Мікрофон», що дає можливість усім сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання, висловлюючи свою думку або обстоюючи позиції.

Організація роботи за методом «Мікрофон»

1. Перед початком роботи поставте питання класу.
2. Запропонуйте якийсь предмет (ручку, олівець тощо), який виконуватиме роль уявного мікрофона.
3. Поясніть, що «мікрофон» учні мають передавати один одному, по черзі беручи слово. Право висловитися має тільки той, хто отримує «мікрофон».
4. Запропонуйте учням говорити лаконічно й швидко (0,5—1 хв).
5. Не коментуйте і не оцінюйте відповідій учнів.

Робота в парах

Ця технологія особливо ефективна на початкових етапах навчання роботи в малих групах, її можна використовувати для досягнення будь-якої дидактичної мети: засвоєння, закріплення, перевірки знань тощо. Робота в парах дає учням час подумати, обмінятися ідеями з партнером і лише потім озвучити свої думки перед класом. Вона сприяє розвитку навичок спілкування, вміння висловлюватися, критично мислити, переконувати й вести дискусію.

Використання такого виду співпраці сприяє тому, що учні не можуть ухилитися від виконання завдання. Під час роботи в парах можна швидко виконати вправи, які за інших умов потребують більших затрат часу. Робота в парах дає змогу:

- обговорити короткий текст, завдання, письмовий документ;

- узяти інтерв'ю й визначити ставлення партнера до прочитаного тексту, почутої лекції, переглянутого відео тощо;
- проаналізувати письмові роботи один одного та відредагувати їх;
- узагальнити урок чи серію уроків з теми;
- розробити разом питання до викладача або до інших учнів;
- проаналізувати разом проблему, вправу чи експеримент;
- протестувати та оцінити один одного;
- дати відповіді на запитання вчителя;
- порівняти записи, зроблені в класі. Організація роботи в парах

1. Запропонуйте учням завдання, сформулюйте питання для невеличкої дискусії або аналізу гіпотетичної ситуації. Після роз'яснення питання або фактів, наведених у завданні, дайте змогу учням впродовж 1—2 хвилин обміркувати можливі відповіді або рішення.

2. Об'єднайте учнів у пари, визначте, хто з них буде висловлюватися першим, і попросіть порадитися з приводу завдання одне з одним. Одразу визначте час на висловлювання кожного в парі й на спільне обговорення. Це сприятиме чіткій організації роботи в парах. Орієнтуйте учнів на досягнення згоди (консенсусу) щодо відповіді або рішення.

3. Коли час на обговорення вичерпано, кожна пара представляє результати роботи, обмінюється своїми ідеями та аргументами з усім класом. За потреби це може стати початком дискусії або іншої пізнавальної діяльності.

Робота в малих групах

Роботу в групах варто використовувати для розв'язання складніших проблем. Якщо вчитель не впевнений, що спільні зусилля й витрачений час дадуть бажаний результат, краще цю технологію не застосовувати. Використовуйте малі групи тільки в тих випадках, коли завдання вимагає спільної, а не індивідуальної роботи.

Організація роботи в малих групах

1. Переконайтеся, що учні володіють знаннями та вміннями, необхідними для виконання завдання. Якщо робота виявиться надто складною для більшості учнів, вони не будуть докладати зусиль.

2. Об'єднайте учнів у групи. Почніть із груп, що складаються з трьох учнів. П'ять-шість осіб — це оптимальна верхня межа для проведення обговорення в межах малої групи. Формуючи групи, остерігайтеся навішування на учнів будь-яких «ярликів».

3. Запропонуйте їм зайняти місця в групах. Переконайтеся в тому, що учні сидять по колу поруч, «пліч-о-пліч». Усі члени групи повинні добре бачити один одного.

4. Повідомте (нагадайте) учням про ролі, які вони повинні розподілити між собою і яких мають дотримуватися під час групової роботи:

- голова (керівник) групи:

- зачитує завдання групі;

- організовує виконання;

- по черзі пропонує учасникам групи висловитися;

- заохочує групу до роботи;

- підбиває підсумки роботи;

- визначає доповідача;

- секретар:

- веде записи результатів роботи групи (обов'язково коротко й розбірливо);

- як член групи повинен бути готовий висловити думки групи під час оголошення результатів роботи чи допомогти доповідачеві;

- посередник:

- пильнує за часом;

- заохочує учасників групи до роботи;

- доповідач:

- чітко висловлює думку групи;

- доповідає про результати роботи групи.

5. Будьте уважні до питань внутрішньогрупового керування. Якщо один з учнів повинен відзвітувати перед класом про роботу групи, забезпечте справедливий вибір доповідача.

6. Чітко сформулюйте завдання для кожної групи, поінформуйте учнів про правила організації групової роботи. Інструктаж має бути щонайчіткішим. Мало ймовірно, щоб група сприйняла більше, ніж одну або дві навіть дуже чіткі інструкції.

7. Пильнуйте за часом. Відведіть групам достатньо часу для виконання завдання. Подумайте над додатковими завданнями групам, які звільняться раніше за інших.

8. Подумайте про те, як ваш метод заохочення (оцінювання) впливає на застосування методу роботи в малих групах. Забезпечте нагороди за групові зусилля.

9. Будьте готові до більшого, ніж за звичайних умов, шуму, характерного для методу спільного навчання.

10. Під час роботи груп Обійдіть їх, запропонувавши допомогу. Зупинившись біля якоїсь із груп, не відвертайте увагу на себе.
11. Запропонуйте групам оприлюднити результати роботи.
12. Запитайте учнів, чи була проведена робота корисною і чого вони навчилися. Використайте їхні ідеї наступного разу.
13. Прокоментуйте роботу груп з позицій досягнення навчальних результатів та питань організації процедури групової діяльності.
14. Так ви маєте організовувати роботу в групах доти, доки вона не стане для учнів звичною.
15. Важливими моментами групової роботи є опрацювання змісту й оприлюднення результатів колективної діяльності. Залежно від змісту та мети навчання можливі різні варіанти організації роботи груп.

Навчально-інтелектуальні вміння	Творчі вміння	Поведінкові вміння та навички
Учень: • називає поняття, моральні чи етикетні норми; • формулює певні моральні правила чи правила поведінки, норми етикету, власні прості визначення понять; • пояснює сутність чи зміст понять, категорій; • розповідає про важливі етичні феномени, які існують у суспільстві; • наводить приклади явищ, що вивчаються; • аналізує (розкриває) — визначає внутрішні складові (прояви) того чи іншого явища та зв'язки між ними; • характеризує — називає риси, ознаки явища, процесу; • порівнює (визначає спільне й відмінне) прояви людської поведінки; • обґрунтовує (доводить) певну думку або положення, підкріплюючи їх кількома (1—3) аргументами чи прикладами	Учень: • розв'язує ситуативні завдання, оперуючи набутими знаннями й уміннями; • оцінює приклади людської та власної поведінки відповідно до моральних норм чи вимог і правил етикету; • висловлює власні судження щодо тих чи інших учинків і поведінки; • моделює ситуації морально-етичного змісту та визначає шляхи їх розв'язання	Учень: • демонструє дотримання етичних норм взаємної поваги, допомоги, довіри, чуйності; • застосовує на практиці (на уроці, поза уроком) найважливіші правила й норми етикету

Етика та курси духовно-морального спрямування

2006/2007 навчальний рік - другий навчальний рік, коли в основній школи вивчається курс «Етика» (5-6 класи).

Процес становлення громадянського суспільства у країні, прагнення країни стати невід'ємною складовою світової цивілізації спонукає до всебічного втілення в суспільному та індивідуальному житті засад життєустрою на основі принципів, цінностей та норм високої людяності.

Філософія й методологія освіти відіграють важливу роль у формуванні свідомості молодого покоління. Вони базуються не тільки на основі наукового осмислення дійсності та відповідного світоставлення, а й на більш високому духовно-моральному рівні з пріоритетом загальнолюдських цінностей.

Обов'язковою умовою соціально-економічного та духовно-морального прогресу нації, перетворення українського суспільства в розвинену цивілізовану націю є створення високодуховного середовища в суспільстві, формування у молодих поколінь високої моральної особистісної культури, добротворення та щирого людинолюбства.

З огляду на це є актуальним і своєчасним запровадження курсів духовно-морального спрямування у загальноосвітніх навчальних закладах. До цього спонукають не тільки зміни в ціннісних орієнтирах українського суспільства, а й загальне зростання ролі моралі в житті людства в інформаційному глобалізованому світу.

Курси духовно-морального спрямування мають сприяти, у першу чергу, соціалізації особистості. Її духовно-моральному зростанню. Вони належать до світоглядних курсів, засвоєння яких повертається до особистості, реалізуючись у ставленні людини до самої себе, інших людей, світу загалом.

Основною метою курсу «Етика» є створення умов для формування моральних цінностей та орієнтирів особистості, моральної культури, а також культури поведінки учня. Цій меті підпорядковано завдання.

- ✓ поглиблювати знання учнів про людину, та моральні взаємини в суспільстві, основні моральні норми й цінності українського суспільства та людства, правила етикету, правила культури поведінки;
- ✓ удосконалювати вміння керуватися в поведінці моральними нормами та цінностями, виявляти толерантність, ввічливість, повагу, товариську, чуйність та милосердя, розрізняти моральність та аморальність, дотримуватися правил етикету, контролювати, оцінювати та регулювати свої взаємини з іншими,

- здійснювати вибір у складних життєвих ситуаціях, орієнтуючись на моральні цінності;
- ✓ формувати позитивне ставлення й мотивацію до застосування моделей поведінки, орієнтованих на моральні цінності українського суспільства та людства загалом;
 - ✓ збагачувати досвід моральних взаємин з однолітками, батьками, вчителями, знайомими й незнайомими людьми;
 - ✓ стимулювати пізнавальний інтерес учнів до етичного знання, до основ моральної культури.

Отже, особливістю курсу є те, що він покликаний не тільки й не стільки сприяти засвоєнню певних етичних знань (морально-етичних категорій норм, правил), а й спонукати їх до морального самовдосконалення, формуючи переконання та моделі моральної поведінки.

Навчальний курс розраховано на два роки. кожен з яких має особливості. Завдання вчителя - забезпечити наступність у засвоєнні учнями навчального змісту. Так, у п'ятому класі тільки розпочинається спеціальне та систематичне опрацювання таких фундаментальних етичних категорій, як мораль, добро, зло, совість, гідність, честь, щастя, дружба тощо. Тому основну увагу зосереджено на зовнішніх проявах людської культури - вихованості, додержанні норм етикету, правил спілкування, звичаїв, традицій тощо. Учителеві варто зважати на те, що етика має спільну понятійно-термінологічну базу з практичною мораллю. Оскільки поняття курсу є здебільшого загальнонавчальними словами, які добре відомі дітям, не варто нехтувати життєвим досвідом учнів. З іншого боку, слід керуватися науковими підходами. Щоб утвердити поверховий погляд, який ототожнює етику як науку про мораль із самою мораллю. , У шостому класі поглиблюється вивчення етичних категорій в їх філософському сенсі. Вчитель та учні оперують такими поняттями, як моральні цінності людини і суспільства, цінність людського життя, духовність, духовна краса, ідеал, справедливість, правда, милосердя тощо. Ця частина навчального матеріалу спрямована на формування внутрішнього світу учнів, їх духовної культури, переконань. Саме тому на уроках етики вчителю важливо оптимізувати між предметні зв'язки. Особливо активно варто використовувати знання учнів з літератури, історії, природознавства, музики та образотворчого мистецтва.

Так, на уроці «Що таке ідеал?» доречно запропонувати для обговорення тему «Хто з літературних героїв є взірцем?». «Яким літературним героєм захоплююся й чому?». «Герої та антигерої на

картинах великих художників» тощо. Тісні зв'язки поєднують уроки теми «Людина - частина Всесвіту» з курсом природознавства. Винесені для обговорення на уроці проблеми взаємозалежності людини і природи, споживацького, а подекуди й хижацького ставлення до довкілля. необхідності утвердження засад природоохоронного життя тощо учні мають підтверджувати конкретними фактами, про які вони довідуються з курсу природознавства.

Наступність у навчанні етики простежується й у програмових вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. У п'ятому класі передбачено оволодіння учнями такими навчально-інтелектуальними вміннями, як вміння називати поняття й терміни, формулювати певні модальні правила чи правила поведінки, норми етикету, пояснювати сутність понять, наводити приклади явищ, які вивчаються. У шостому класі додаються вміння розтлумачувати поняття, аналізувати, визначати та пояснювати внутрішні складові і прояви цього чи того явища, а також його зв'язки з іншими явищами, характеризувати риси, ознаки явища, процесу, порівнювати прояви людської поведінки, аргументовано обґрунтовувати думки, положення, позиції, норми та правила.

У результаті вивчення етики в учнів мають сформуватися такі творчі вміння: розв'язувати ситуативні завдання, оперуючи набутими знаннями й уміннями, оцінювати приклади власної та чужої поведінки відповідно до моральних чи норм етикету правил, висловлювати власні судження про вчинки та поведінку, моделювати ситуації морально-етичного змісту й визначати шляхи їх розв'язання.

Наступність необхідна також у формуванні та вдосконаленні поведінкових умінь та навичок. Йдеться передусім про вміння додержання етичних норм взаємоповаги та взаємодопомоги довіри, чуйності, про вміння застосовувати на практиці, на уроці й поза ним найважливіші етикетні правила та норми. Щоправда, у шостому класі зазначені вміння відпрацьовуються на складнішому матеріалі. Так, якщо в п'ятому класі для аналізу пропонуємо фрагменти або невеличкі твори в жанрі дитячої літератури (казки, оповідання, байки, вірші), то в шостому класі доречнішими будуть притчі, бувальщини, документальні тексти (спогади, нотатки, щоденники тощо) та свідчення реальних людей. Ілюстрацією стає й афористика:

шестикласникам під силу звертатися до настанов Священних книг, до роздумів видатних мислителів, митців. При цьому не варто забувати про практичне, людинотворче спрямування уроків етики. Зазначені матеріали можуть виконувати ілюстративну, пізнавальну роль; вони

обов'язково мають відповідати принципам толерантності, полікультурності та повинні втілювати загальнолюдські цінності. Навчальною програмою передбачено резервний час, який можна використати для узагальнення й тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів, організації тематичних екскурсій. Наприкінці року можуть бути проведені узагальнювальні уроки, завданням яких є відвідування громадських місць усім класом, спостереження за власною поведінкою та обговорення чого навчилися.

Тематичне оцінювання може здійснюватися як в усній формі, так і письмово. Перевагу варто надавати формам, які унеможливають суб'єктивізм оцінки, зменшують ризик зміщення акцентів з навчального процесу у сферу міжособистісних стосунків. Власне, учитель повинен оцінювати не особистість учня, а лише рівень його досягнень на уроці етики. Практика засвідчує наявність різноманітних колізій: успішний, проте сором'язливий учень може, відмовитися виконувати завдання, пов'язане з його родиною, ставленням до однокласників тощо чи навпаки, дитина, яка не вельми сумлінно виконує обов'язки учня, проте має неабиякий досвід спілкування, намагається продемонструвати цей досвід замість набутих на уроці знань та вмінь.

Реалізувати навчально-виховну мету курсу та його завдання можливо тільки „-за умови активного залучення учнів до процесу навчання, їх «занурення» у відповідні навчальні ситуації на уроці й поза ним. Тому вивчення курсу передбачає обов'язкове поєднання активної та інтерактивної моделей навчання. Учитель має використовувати демократичні стратегії в навчанні: взаємодіяти з учнем на рівних; підтримувати його ініціативу; довіряти учневі, спиратися на його досвід, на почуття гідності та самоповаги; висувати творчі конструктивні завдання, частіше залучати учня до самооцінки; розвивати аналітичні та порівнювальні вміння тощо. Зміст уроку слід активно наповнювати матеріалом країнознавчого, загальнонаціонального, регіонального та місцевого рівнів, а також широко використовувати досвід учня та його найближчого оточення, залучати й використовувати матеріали з життя.

У п'ятому класі викладання проводиться за двома основними підручниками: О. Данилевська. О. Пошетун. Етика: Підруч. для 5-го кл. загальноосвіт. навч. закл. - К.: Генеза, 2005. - 192 с; В. І. Фесенко. О. В. Фесенко. Т. С. Бакіна. Етика: Підруч. для 5-го кл. загальноосвіт. навч. закл. - К.: Навч. книга. 2005. - 239 с. У шостому класі викладання буде проводитися за підручниками «Етика. 6 клас.»

авторів О. Данилевської, О. Пометун та авторів А. Мовчун, Л. Хоружої.

Підручник «Етика 6 клас» (автори О. Данилевська, О. Пометун видавництво «Генеза»), як і попередній, містить такі елементи методичного апарату, як завдання для організації інтерактивного навчання учнів у поєднанні з традиційними елементами. Усі параграфи підручника мають типові структурні частини: ілюстрацію (репродукцію картини чи фотографію) із запитаннями, що починають параграф і віддзеркалюють основну проблему, якій присвячено урок;

сміслові частини параграфа - пункти (їх здебільшого 3-4). Вони мають назви у вигляді питання, на яке відповідає зміст пункту; кожна така частина (пункт параграфа) містить короткий авторський текст, де розтлумачені основні поняття, словничок з 2-3 основних термінів, завдання для усвідомлення змісту пункту, текстовий матеріал (повчання, притчі, бувальщини тощо), пов'язаний з темою уроку, та завдання до нього; УІ наприкінці параграфа є завдання та запитання, за якими вчитель і самі учні можуть

перевірити, чи досягають вони очікуваних від уроку результатів; ч) завершується кожен параграф декількома варіантами домашнього завдання - переважно / творчого характеру, але різного рівня складності, з яких учитель (учні) можуть обирати свій. Підручник «Етика» для 6 класу авторів А. Мовчун, Л. Хоружої продовжує змістову наступність етичних знань, закладених у 5 класі. Він поглиблює знання дітей про моральні чесноти. Цікаво й доступно для шестикласників подаються такі нові й важливі проблеми, як цінності людини в сучасному світі, цінності демократичного громадянського суспільства, моральні виміри спілкування, людина - частина природи. Авторам вдалося зважено та толерантно викласти теми, пов'язані з релігійними почуттями людини, з феноменом віри та конфесіями в Україні.

Особливу увагу автори звернули на мотиваційно-виховну функцію підручника. Увага акцентується не на запам'ятовуванні етичних понять і категорій, а на осмисленому розумінні моральних норм і цінностей. Для цього автори поєднали виклад теоретичного матеріалу з використанням варіантів проблемних ситуацій, уривків художніх творів, афоризмів, народної мудрості, притч, повчальних висловів мудреців різних часів та епох тощо. Саме ці цікаві, емоційно-насичені матеріали спонукають учнів 6 класу самокритично оцінювати власні дії і вчинки.

Тексти підручника цікаві за змістом та емоційною напругою, і не залишають байдужим того, хто їх опрацьовує. І це є тим найголовнішим, чого прагнули автори.

Надзвичайно цінною є методична знахідка авторів - рубрика «Самодослідження», яка спонукає учнів перевірити засвоєний матеріал на власних почуттях та оцінювати особистісні якості. Саме вона відповідає особливостям предмету «Етика».

До наведених проблем для самодослідження автори подають конкретні запитання, міркуючи над якими, учні заглиблюються у свій внутрішній світ, вчаться робити самооцінку своїх вчинків, свого характеру. Ці запитання допомагають дитині пізнати самого себе. Методично доцільною є рубрика «Цікавить ваша думка». Вона дає змогу учителеві здійснювати особистісно-орієнтований підхід у навчанні, адже учні цього віку мають підвищену увагу до свого внутрішнього «Я». Рубрика «Цікавить ваша думка» вже самою назвою містить повагу до «Я» дитини. Поставлена в рубриці проблема дасть змогу кожному учневі висловити оте своє внутрішнє «Я».

Творчо підійшли автори підручника до завдань для самоперевірки: окрім запитань, які вимагають асоціативного, креативного та творчого мислення учнів, дібрані цікаві тести для самоаналізу, вислови мудреців, що вимагають вдумливого осмислення певних тверджень та самооцінки.

На уроках етики в п'ятому та шостому класах варто використовувати робочі зошити з друкованою основою (авт. О. Данилевська, видавництво «Літера»). Ці зошити містять тестові та творчі завдання до кожного уроку, завдання для уроку узагальнення та по два варіанти тестових завдань для тематичного оцінювання до кожної, теми, передбаченої навчальною програмою. Стануть у пригоді й поурочні методичні рекомендації посібника для вчителів «Методика викладання етики: 5 клас» (авт. О. Пометун, Л. Пилипчатіна, видавництво

«А.С.К.»).. а також методичний посібник для учителя «Уроки етики в 5 класі» (автори А. Мовчун, Л. Хоружа, журнал «Дивослово». №№ 8. 11-12. 2005; №№ 1-5, 2006). Готується до друку методичний посібник для учителів «Уроки етики в 6 класі» (автори А. Мовчун, Л. Хоружа). Ураховуючи стан навчально-методичного забезпечення та необхідність більш ґрунтовної підготовки вчителів із предмета «Етика», допускається в окремих випадках перенесення вивчення курсу на II семестр. у У 5-6 класах за письмовою заявою батьків школярів можуть вивчатися такі курси: «Етика», «Основи християнської етики» чи «Основи релігійної етики».

Курс «Основи християнської етики» спрямований на впровадження в систему освіти традиційних для України християнських цінностей: істини, благочестя, добра, любові, краси, гідності, обов'язку, совісті, честі. Цей курс є позаконфесійним, не пов'язаний із релігійними обрядами, матеріалом вивчення в курсі слугують кращі надбання християнської культури й філософії України та світу.

Курс «Основи релігійної етики» є дисципліною освітньо-виховного, світоглядного та релігійно-культурного спрямування, що базується на моральних засадах світових релігій і вибудовується як фундамент життєвих цінностей сучасної людини і спрямовується на формування толерантності, здатності до співжиття та взаємодії молодого покоління в полікультурному і поліконфесійному середовищі, поваги до свободи совісті, особистих релігійних переконань особи.

У старшій школі знання про взаємозв'язки людей і суспільства, про моральний зміст культури та релігії, релігійні моральні цінності, історію та основні засади світових релігій поглиблюються при вивченні профільних предметів: релігієзнавства, філософії, курсу «Людина і суспільство» тощо. Основними принципами вивчення курсів духовно-морального спрямування є:

- ✓ принцип відокремлення школи від Церкви;
- ✓ принцип свободи совісті, який передбачає право вибору батьками відповідних курсів на підставі світоглядних переконань;
- ✓ принцип особистісної орієнтації навчання, котрий, у свою чергу, передбачає:
- ✓ врахування психологічних особливостей кожного учня;
- ✓ доступність матеріалу, його адаптованість до вікових особливостей учня;
- ✓ орієнтація учнів на свідоме й особисте практичне використання засвоєних цінностей і моральних принципів представників інших культур, народів, релігій.

Згідно із Законом України «Про загальну середню освіту» викладати предмети духовно-морального спрямування можуть учителі загальноосвітніх навчальних закладів, які пройшли відповідну курсову підготовку на базі інститутів післядипломної педагогічної освіти і мають моральний авторитет серед учнів, їхніх батьків та колег, орієнтуються в змістових особливостях та методиці викладання предмета, не чинитимуть у будь-якій формі тиску на своїх вихованців на релігійному ґрунті.

Етика та курси духовно-морального спрямування

У 2007/08 навчальному році продовжується вивчення нового навчального курсу «Етика» у 5-6 класах загальноосвітніх навчальних закладів. Мету і завдання курсу викладено у програмі. Проте важливо пам'ятати, що навчання етики сприяє усвідомленню учнем важливих аспектів людських взаємовідносин у родині, найближчому оточенні, у колективі, у різних ситуаціях реального життя, дає можливість зрозуміти суть і природу духовних цінностей, їхню роль у здійсненні кожною людиною морального вибору, розв'язанні життєвих проблем. Як людина і громадянин, учень постійно зіштовхується з складними етичними питаннями, на які немає простих відповідей. Допитливі, творчі учні вже у молодшому підлітковому віці починають розуміти недосконалість світу й самих себе, вчать оцінювати себе й інших з позицій моралі. їхнє знайомство в курсі етики з різними поглядами на життя, різними життєвими позиціями створює для них можливість формування власної філософії життя, життєвої позиції, для планування сьогодення й майбутнього.

Зміст предмета побудовано таким чином, щоб сприяти не тільки й не стільки засвоєнню інформації про етику як науку та її основні категорії, а насамперед формуванню в учнів емоційно-ціннісних орієнтацій відповідно до етичних цінностей людства і українського народу. Завданнями курсу зокрема є: навчити дітей виражати свої думки й почуття в усній і письмовій формах, міркувати й висловлюватися про мораль і гуманізм, про зміст і значення золотого правила, розвинути вміння знайти способи одержання інформації на етичні теми й дати їй оцінку. Надзвичайно важливим є й формування в учнів таких якостей особистості як почуття власної гідності, порядності, певного кодексу честі людини. Отже, особливістю цього курсу, є те, що на уроках етики учні мають не тільки розширити свою обізнаність з морально-етичних категорій, а й сформувати у себе моральні якості, переконання та відповідні моделі мислення і поведінки.

Навчальний курс розраховано на два роки, кожний з яких має свої особливості. Завданням вчителя є забезпечити наступність у засвоєнні учнями навчального змісту. У п'ятому класі тільки починається розгляд на уроках фундаментальних етичних категорій: мораль, добро, зло, совість, гідність, честь, щастя, дружба тощо. Основну увагу зосереджено на зовнішніх проявах людської культури таких як вихованість, дотримання етикетних норм, правил спілкування, звичаїв, традицій тощо.

У шостому класі продовжується і поглиблюється опрацювання етичних категорій в їх філософському сенсі, створюючи цілісну картину людського буття в його моральному вимірі. Вчитель і учні оперують такими поняттями, як моральні цінності людини і суспільства, цінність людського життя, духовність, духовна краса, ідеал, почуття, справедливість, правда, щирість, милосердя тощо. Ця частина курсу спрямована більшою мірою на формування внутрішнього світу учнів, глибинної духовної культури.

У курсі шостого класу найважливішим і досить складним для учнів розділом є громадянська етика, де розглядаються шляхи підтримки справедливості й прав людини, засвоюються поняття свободи волі й вибору, само-реалізації тощо. Отже, варто пам'ятати, що цілі навчання етики полягають зокрема й у тім, щоб учень зрозумів різні точки зору й міг оцінювати рішення щодо етичних питань з точки зору прав людини, вивчав і поважав куль-

турні традиції свого народу й інших народів, проявляв ТОЛбРАНТ КІСТЬ та милосердя.

Наступність у навчанні етики зберігається і у вимогах навчальної програми до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. У п'ятому класі передбачено оволодіння учнями такими навчально-інтелектуальними уміньми, як «називати поняття і терміни, формулювати певні моральні правила чи правила поведінки, етикетні норми, власні прості визначення понять, пояснювати сутність чи зміст понять, розповідати про важливі етичні феномени, які існують в суспільстві, наводити приклади явищ, що вивчаються». У шостому класі до цього переліку додаються уміньми «розтлумачувати поняття, аналізувати, розкривати, визначати внутрішні складові (прояви) того чи іншого явища та зв'язки між ними, характеризувати риси, ознаки явища, процесу, порівнювати прояви людської поведінки, обґрунтовувати (доводити) певну думку, положення, підкріплюючи їх декількома (1-3) аргументами чи прикладами».

Спільним для обох курсів залишається формування в учнів творчих умінь (розв'язувати ситуативні завдання, оперуючи набутими знаннями й уміньми, оцінювати приклади людської та власної поведінки відповідно до моральних чи етикетних вимог і правил, висловлювати власні судження' щодо тих чи інших вчинків і поведінки, моделювати ситуації морально-етичного змісту та визначати шляхи їх розв'язання) і поведінкових умінь та навичок (демонструвати дотримання етичних норм взаємної поваги, допомоги, довіри, чуйності, застосовувати на практиці (на уроці, поза уроком)

найважливіші етикетні правила і норми). Але в шостому класі вони відпрацьовуються та застосовуються на більш складному матеріалі. Уявлення про цінності, що засвоюють учні не ґрунтується лише на авторитеті вчителя чи автора підручника. Учитель не повинен вчити учнів приймати на віру певний погляд на життя, а має допомогти їм самим знайти основи для розбудови щасливого і повноцінного життя. Етичні категорії і поняття мають обговорюватись на найбільш зрозумілих і близьких учням етичних прикладах й ситуаціях життя, найближчого оточення, зокрема пропонує у підручнику. Під час навчання особливе значення надається розвитку умінь учня робити моральний вибір, формулювати, пояснювати і обґрунтовувати власну позицію і поведінку та позицію інших людей. Тому всі важливі питання й поняття курсу обов'язково обговорюватимуться учнями у вільній і відкритій інтерактивній комунікації, у якій беруть участь всі учні класу, які мають можливість порівнювати свою точку зору не тільки з учителем, а й з іншими дітьми.

Змістове наповнення уроків етики, цілі і завдання курсу в 5-6 класах потребує втілювати активну та інтерактивну моделі навчання, істотний також його ігровий потенціал. Тому варто ширше використовувати відповідні методи та прийоми.

Уроки етики доречно будувати у формі подорожі - Країною Етики або Містом Ідеальних Взаємин, де, приміром, біля Брами Етикету в крамниці корисних порад можна придбати етикетні поради на всі випадки життя; на Алеї Друзів пригадати одвічну мудрість дружніх стосунків; на Площі Традицій поділитися знаннями про звичаї і традиції українців та інших народів; у Гостинному провулку пригадати традиції гостинності; на Чепурному узвозі поспілкуватися з приводу сучасної моди.

Запропоновані в тексті підручника завдання жодним чином не обмежують творчість учителя, оскільки є лише можливим варіантом, своєрідним орієнтиром. Водночас ці завдання застерігають від одноманітності обраних учителем форм роботи на уроці, небажаної монологічності. Уроки етики можуть нагадувати дискусійний клуб, де кожна дитина повинна мати змогу висловитися, поміркувати вголос, поділитися враженнями та власним досвідом. Варто якнайширше залучати жагiґайй досвід учнів, спонукаючи їх до активного родинного спілкування. Один-два уроки на рік можна проводити як родинні свята, де діти не просто демонструють свої досягнення в царині етики, а спілкуються з батьками власними й своїх однокласників, учителями, запрошеними гостями. Особливості

підготовки такого свята викладені, наприклад, в уроці 10 (5 клас) «Яке значення має для людини сім'я».

Так само орієнтовним є розподіл навчального матеріалу між уроками.

Вчитель може вносити корективи щодо цього в межах курсу.

Наприклад, у 6 класі урок «Чому любов визначають як найвище почуття» передбачений у темі 2 «Людина - частина Всесвіту», хоча цілком можливо викласти цей матеріал у темі 1 «Цінності людини в сучасному світі».

Уроки етики відкривають перспективу спілкування в позашкільний час. Цьому сприяють такі форми роботи, як листування («Добра пошта» або ♦ Пошта порад»), створення класної книги афоризмів, літературного альманаху тощо. Ці форми можуть мати характер і вправ, і колективних проєктів, утім не варто обирати теми, що вимагають великих за обсягом творчих робіт, рефератів тощо.

Вчителям етики і адміністрації шкіл варто звернути увагу на те, що школа як установа, що здійснює процес спрямованої соціалізації учня також певною мірою відповідає за моральний й соціальний розвиток учня. Викладання етики буде більш успішним, якщо в школі існують і діють норми поведінки і взаємовідносин, побудовані на етичних началах і відповідній громадянській етиці рівноправних партнерських відносин, взаємоповазі учнів і вчителів.

У п'ятому класі викладання проводиться за двома основними підручниками: О. Данилевська, О. Пометун. «Етика. 5 клас» та В. І. Фесенко, О. В. Фесенко, Т. С. Бакіна. «Етика. 5 клас». У шостому класі викладання буде здійснюватись за підручниками «Етика. 6 клас» авторів О. Данилевської, О. Пометун та авторів А. Мовчун, Л. Хоружої.

Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів

Курс за вибором «Етика»

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

З метою формування у дітей та молоді високоморальних якостей, патріотичної та громадянської свідомості, ціннісних орієнтирів, які ведуть людину шляхом пізнання Істини, Добра, Краси, вбачається необхідним вивчення предметів духовно-морального спрямування, складовою яких є спеціальний курс «Етики».

7 клас. Ісус Христос — ідеал для наслідування

Розділ 1. Морально-етичні цінності християнства.

Розділ 2. Християнські орієнтири людського життя.

Розділ 3. Історичні витоки та розвиток християнства в Україні.

8 клас. Божі заповіді — моральний дороговказ для людини

Розділ 1. Життєві дороговкази християнина.

Розділ 2. Моральні настанови у взаєминах людини з Богом.

Розділ 3. Моральні підвалини заповідей щодо пошани ближнього.

Розділ 4. Моральні настанови у виборі життєвого шляху.

9 клас. Морально-етичні цінності молоді

Розділ 1. Християнський життєвий вибір людини. Розділ 2. Моральні

цінності у виборі професії. Розділ 3. Людина у суспільстві. Розділ 4.

Молодь і християнська культура.

10 клас. Етика подружнього життя

Розділ 1. Морально-етичні основи християнської сім'ї.

Розділ 2. Християнське покликання чоловіка і жінки

Розділ 3. Моральні підвалини життя християнської родини.

Розділ 4. Сім'я у цивілізаційному вимірі.

11 клас. Основи християнського світогляду і моралі

Розділ 1. Суть християнського світогляду. Розділ 2. Морально-

етичний зміст блаженств. Розділ 3. Християнські моральні чесноти.

Розділ 4. Християнство у релігійному просторі світу.

Методологічною основою процесу навчання основ етики є система наукових підходів, принципів, форм і методів, які допомагають належно реалізувати мету і завдання навчання. Ці наукові підходи, принципи, форми і методи перебувають у тісному діалектичному зв'язку. Так, підходи конкретизуються у принципах, принципи реалізуються у певних формах через відповідні методи.

Найголовнішими з підходів у навчанні основ етики є:

- аксіологічний,
- соціокультурний,
- культурологічний,
- особистісний,
- діяльнісний,
- комунікативний,
- системний,
- компетентнісний,
- синергетичний.

За аксіологічного підходу людина розглядається як найбільша цінність, а такі моральні цінності, як любов, радість, мир, довготерпіння, доброта, милосердя, лагідність, стриманість, гідність, обов'язок, совість, честь, є важливими цінностями, зміст яких розкривається учням.

Культурологічний та соціокультурний підходи,

у свою чергу, мають на меті, з одного боку, сприймати учня як

спадкоємця і носія вітчизняної та світової культури, яка має глибоке

християнське коріння, а з іншого — готувати школяра до життя у сім'ї, громаді, а також у сучасному суспільстві, якому притаманне як посилення національної само-ідентифікації українців, такі розширення глобалізаційних процесів.

Особистісний підхід передбачає сприйняття кожного школяра як унікальну особистість, а також передбачає усвідомлення, сприйняття і взаємодію вчителя з учнем як суб'єктів навчання.

Діяльнісний підхід має на меті таку побудову процесу навчання етики, яка активізувала б навчальні зусилля школяра через ігрову, навчальну та комунікативну діяльність, через виконання практичних завдань-проектів тощо.

Комунікативний підхід у процесі навчання передбачає організацію комунікативної взаємодії між учителем та учнями на уроці, в позаурочний та поза-навчальний час на основі моральних цінностей, на яких ґрунтується спілкування.

Системний підхід орієнтує на організацію навчально-виховного процесу з етики як цілеспрямованої творчої діяльності його суб'єктів: учнів, сім'ї та школи в рамках класної, позакласної та позашкільної роботи. Він вимагає розгляду системотвірних зв'язків мети, завдань, змісту, форм, методів та засобів навчання не ізольовано, а у взаємодії компонентів педагогічного процесу, що дозволяє виявляти загальні системні властивості та якісні характеристики.

Компетентнісний підхід передбачає аксіологічну, мотиваційну, рефлексивну, когнітивну, операційно-технологічну та інші складові результатів навчання етики, що відображають набуття не лише знань, навичок і вмінь, а й досвіду емоційно-ціннісного ставлення до себе, батьків, інших людей, навколишнього світу з погляду моралі.

Компетентність у сфері пізнавальної, комунікативної, ігрової, практичної діяльності школярів, засвоєння моральних цінностей, способів набуття знань, користування різними джерелами інформації є основою компетентності в інших Сферах, у сімейній, громадянській, соціально-трудовій, культурно-естетичній діяльності, сфері дозвілля та ін. Ключова компетентність учня по суті є інтегративною, тому що її джерелом є різні сфери діяльності: духовна, етична, соціальна, інформаційна, екологічна тощо.

Синергетичний підхід, провідним принципом якого є самоорганізація, саморозвиток особистості, що здійснюються на основі постійно активної взаємодії людини із зовнішнім середовищем, приводить до змін, становлення нових якостей та ін.

Основними загальнодидактичними принципами, на яких ґрунтується процес навчання етики, є:

- принцип доступності й дохідливості викладання;,,
- принцип свідомості й активності учнів;
- принцип наочності навчання;
- принцип науковості;
- принцип систематичності та послідовності;
- принцип міцності знань, умінь і навичок;
- принцип зв'язку навчання з життям;
- принцип індивідуального підходу до учнів;
- принцип емоційності навчання.

Принцип доступності й дохідливості викладання виявляється у дозуванні навчального матеріалу духовно-морального змісту на уроці і при виконанні домашніх завдань, у компенсуванні складнощів його змісту майстерним викладанням учителем, відповідною подачею у підручнику. Принцип доступності залежить і від дотримання правила послідовності: від простого — до складного.

Принцип свідомості й активності учнів виходить із того, що позитивний результат навчальної діяльності з етики визначається активністю школяра. Передбачає широке використання у навчанні проблемних методів, задіювання всіх психічних процесів, які сприяють активізації засвоєння моральних цінностей. Активне й свідоме засвоєння етичних знань, формування навичок і розвиток умінь неможливі без використання різноманітних розумових операцій (порівняння і зіставлення, аналізу і синтезу, індукції і дедукції, аналогії тощо), без з'ясування взаємозв'язків і взаємообумовленості у вивченому матеріалі, правильного формулювання думки при усному мовленні.

Принцип наочності навчання передбачає навчання етики через живе сприймання конкретних предметів і явищ дійсності або їх зображень. Використовуються різні види наочності: натуральна (рослини, тварини, зоряне небо, явища природи), образна (образи, , картини, репродукції, таблиці, моделі, муляжі), символічна (географічні карти, схеми), аудіо (музичні твори, пісні духовно-морального змісту) та відеопродукція (документально-публіцистичні фільми).

Наочність сприяє розумовому розвитку учнів, допомагає виявити зв'язок між етичними знаннями і життєвською практикою, полегшує процес засвоєння знань, стимулює інтерес до них (розвиває мотиваційну сферу учнів), допомагає сприймати об'єкт у розмаїтті його виявів і зв'язків.

Принцип систематичності та послідовності певною мірою є похідним від принципу науковості, оскільки етика має свою систему і послідовність викладання у навчальному процесі.

У школі систематичність досягається послідовним викладом навчального матеріалу, виділенням основного, логічним переходом від засвоєння попереднього до нового матеріалу. В результаті цього учні усвідомлюють структуру етичних знань, з'ясовують логічні зв'язки між структурними частинами навчального предмета. Дотримання цього принципу у процесі викладання етики забезпечує системність здобуття знань (і системність мислення, і відповідну поведінку) учнями.

Принцип міцності знань, умінь і навичок передбачає тривале збереження в пам'яті набутих етичних знань, умінь і навичок і формування відповідної поведінки у повсякденному житті. З цією метою використовується повторення навчального матеріалу за структурними смисловими частинами; запам'ятовування нового матеріалу в поєднанні із засвоєним раніше; активізація пам'яті, мислення учнів під час повторення (запитання, порівняння, аналіз, синтез, класифікація, узагальнення); групування матеріалу з метою його систематизації; при повторенні акцентування на основних ідеях; використання різноманітних вправ і методик, форм і підходів, самостійної роботи як творчого застосування знань; постійне звернення до раніше здобутих знань для їх нового трактування.

Принцип зв'язку навчання з життям полягає в застосуванні учнями отриманих на уроках етики знань у сімейному житті, повсякденній навчальній та практичній діяльності; в участі школярів у громадському житті. Відповідно до цього принципу, отримані у навчально-виховному процесі знання, вміння та навички повинні підтверджуватися конкретною практикою повсякденного життя.

Принцип індивідуального підходу до учнів означає врахування рівня розумового розвитку, духовно-морального досвіду, знань та вмінь, працездатності, пізнавальної й практичної самб-стійності учнів, особливостей їхніх пізнавальних інтересів, вольового розвитку учнів, їх ставлення до навчання.

Принцип емоційності навчання реалізується через жвавий, образний виклад матеріалу з етики, мову вчителя, його ставлення до учнів, зовнішній вигляд, використання цікавих прикладів, застосування наочності й технічних засобів навчання, створення в учнів почуття радості й умиротворення від пізнання.

Поряд із дидактичними принципами навчання використовуються педагогічні принципи виховання:

- цілеспрямованість виховання;
- зв'язок виховання з життям;
- єдність свідомості та поведінки у вихованні;

- виховання у праці;
- принцип комплексності у вихованні;
- виховання особистості в колективі;
- поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю учнів;
- поєднання поваги до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього;
- індивідуальний підхід до учнів у вихованні;
- принцип системності, послідовності й наступності у вихованні;
- єдність педагогічних вимог сім'ї, школи і громадськості;
- народність;
- природовідповідність;
- культуровідповідність;
- гуманістичність;
- демократизм;
- національне самоусвідомлення.

Принцип цілеспрямованості виховання передбачає спрямування виховної роботи з етики на досягнення основної мети виховання — формування високодуховної й моральної особистості, підготовку її до самостійного життя, свідомої й активної трудової діяльності.

Цей принцип реалізується за умови підпорядкованості виховної роботи з основ етики загальній меті, знання цієї мети вихователями і вихованцями, недопущення стихійності у вихованні, наявності перспективи, проектування рівня вихованості особистості відповідно до запланованої мети.

Принцип зв'язку виховання з життям, суть якого полягає в тому, що виховна діяльність з етики має орієнтувати учнів на те, що вони покликані жити за духовно-моральними принципами, брати посильну участь у житті вже за шкільною партою й готуватися до життя всім'ї, громаді, дотрудової та благодійної діяльності.

Реалізація цього принципу передбачає систематичне ознайомлення та залучення учнів до громадсько-політичного життя в країні, регіоні, місті, селі, залучення їх до посильної участі у громадській роботі.

Прилучаючись до активного життя, школярі засвоюють досвід старших поколінь, можуть і повинні брати посильну участь у доброчинній діяльності. Завдяки цьому в них формується психологічна, моральна та практична готовність до самостійного суспільного життя й діяльності.

Принцип єдності свідомості та поведінки у вихованні базується на твердженні, що поведінка людини — це її свідомість у дії. Виховання такої єдності моральної свідомості — складний і суперечливий

процес, оскільки формування навичок правильної етичної поведінки виявляється набагато складнішим, ніж виховання свідомості. Для подолання цієї суперечності необхідне правильне співвідношення методів формування свідомості та суспільної поведінки, запобігання відхиленням у них, вироблення в учнів несприйнятливості до будь-яких негативних впливів, готовності, протистояти їм.

Принцип виховання у праці, в основі якого закладена ідея, що формування духовно-моральної особистості безпосередньо залежить від її діяльності, від особистої участі у праці. Цей принцип спирається і на таку психологічну якість, як прагнення дитини до активної діяльності.

Реалізація принципу виховання у праці можлива за умови усвідомлення учнями, що праця — важливе джерело задоволення матеріальних і духовних потреб, чинник усебічного розвитку особистості, сумлінне ставлення до неї — винятково позитивна риса. Передбачається залучення учнів до взаємодопомоги, допомоги слабшим, доброчинної діяльності, добровільної практичної участі у житті класу, школи, громади, допомоги самотнім, літнім людям, усім, хто потребує допомоги.

Принцип комплексності у вихованні ґрунтується на діалектичній взаємозалежності педагогічних явищ і процесів. Втілення його в життя передбачає: єдність мети, завдань і змісту духовно-морального виховання; єдність форм, методів і прийомів виховання; єдність виховних впливів школи, сім'ї, громадськості, засобів масової інформації; врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів; єдність виховання і самовиховання; постійне вивчення рівня вихованості учня і коригування виховної роботи.

; Принцип виховання особистості у колективі зумовлений об'єктивними закономірностями духовно-морального розвитку дитини відповідно до природи суспільства. Його реалізація передбачає: усвідомлення учнями того, що колектив — могутній засіб виховання, що певні риси особистості формуються лише в колективі; згуртованість колективу та значення його думки для виховання школярів; участь учнів у самоврядуванні, що сприяє розвитку самостійності, самодіяльності, ініціативи та ін. Найбільша виховна цінність колективу в тому, що між його членами виникають найрізноманітніші стосунки: взаємної відповідальності й залежності, організаторів і виконавців, між вихователями і вихованцями, між старшими й молодшими, міжособистісними стосунками (симпатії, товариськості, дружби, любові).

Принцип поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю учнів полягає в тому, що педагогічне керівництво зумовлюється відсутністю в учнів належного життєвого досвіду; виховання творчої високодуховної й високоморальної особистості можливе, якщо існують умови для вияву самостійності й творчості, схвалюються ініціатива та самодіяльність.

Цей принцип передбачає безпосередню участь учнів у плануванні своїх громадських справ, усвідомлення їх необхідності й значення, контроль за їх виконанням, оцінку досягнутих результатів.

Принцип поєднання поваги до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього передбачає: єдність вимог до вихованців із боку батьків, педагогів у процесі навчання етики, контроль за їх поведінкою, гуманне ставлення до них, повагу до їхньої думки та ін. Його втілення в життя ускладнюється тим, що серед учнів нерідко є діти з різним досвідом, різким духовно-моральним рівнем, знеблагополучних сімей. Педагог повинен бути терплячим до всіх дітей без винятку, поважати їхню людську гідність. Розумна вимогливість є також свідченням поваги до особистості дитини, її виховний потенціал зростає, якщо вона доцільна, впливає з потреб виховного процесу, із завдань духовно-морального розвитку особистості.

Принцип індивідуального підходу до учнів у вихованні є важливою вимогою до організації виховного процесу й однією з умов підвищення його ефективності. Виховні заходи з етики, які не враховують цієї вимоги, не торкаються внутрішніх сторін особистості вихованця — малоефективні. Результати виховного процесу з християнської етики значною мірою залежать від того, наскільки в ньому враховано вікові та індивідуальні особливості учнів.

Принцип системності, послідовності й наступності у вихованні передбачає, передусім, підбір змісту й методики виховної роботи з етики залежно від віку та рівня розвитку учнів. З віком змінюється педагогічне керівництво дитячим колективом, що виявляється у наданні йому більшої самостійності в усіх аспектах його діяльності. Зростають і вимоги вихователів. Важливо прогнозувати можливі наслідки заходів духовно-морального впливу на школяра.

Індивідуальний підхід потрібно застосовувати до кожного вихованця, а не лише до тих, хто вирізняється незвичною поведінкою. Досвідчені педагоги намагаються сприймати кожного учня таким, яким він є, і відповідно будувати виховну роботу з класом.

Принцип єдності педагогічних вимог сім'ї, школи та громадськості передбачає охоплення всіх сторін навчально-виховної роботи сім'ї, школи, всіх форм діяльності учнівського та педагогічного колективів,

громадських та благодійних організацій, виявляється у змісті, формах навчання та виховання, у правилах поведінки школярів, у стилі життя школи, її традиціях. Така єдність є однією з умов оптимізації виховного процесу з етики. Школа як провідна ланка у системі духовно-морального виховання учнівської молоді повинна не лише залучати до цієї справи сім'ю, громадські та інші організації, а й давати їм основи психолого-педагогічних знань, передовий досвід виховання, дбати про підвищення етичної та педагогічної культури батьків, виховувати толерантне ставлення до інших конфесій. Принцип народності має на меті національну спрямованість виховання, досконале оволодіння рідною мовою, формування національної свідомості, любові до рідної землі та свого народу; прищеплення шанобливого ставлення до культури, спадщини, народних традицій і звичаїв, релігій, вірувань усіх народів, що населяють Україну і світ.

Принцип природовідповідності базується на врахуванні багатогранної й цілісної природи людини, вікових та індивідуальних особливостей дітей, їх духовних, анатомічних, фізіологічних, психологічних, національних, релігійних та регіональних особливостей.

Принцип культуровідповідності ґрунтується на органічному зв'язку з історією народу, його мовою, релігією, культурними традиціями, з народним мистецтвом, на забезпеченні духовної єдності поколінь.

Принцип гуманістичності передбачає створення умов для формування духовно-моральних якостей і здібностей дитини, джерел її життєвих сил; гуманізацію взаємин вихователя і вихованців; сприйняття виховання як центру навчально-виховного процесу, повагу до особистості, розуміння її запитів, інтересів, гідності, довірило неї; виховання гуманної особистості. Передбачає розуміння принципової відмінності між християнським і світським гуманізмом і, відповідно, місця людини в цих ціннісних системах.

Принцип демократизму має на меті усунення авторитарного стилю виховання, сприйняття особистості вихованця як вищої соціальної цінності, визнання права школяра на свободу, на розвиток здібностей і вияв індивідуальності. Передбачає глибоке усвідомлення взаємозв'язку між ідеалами свободи, правами людини та громадянською відповідальністю.

Принцип національного самоусвідомлення вимагає наповнення виховання національним змістом; що передбачає формування самосвідомості громадянина. Це і забезпечення можливості всім дітям навчатися у рідній школі, виховувати національну гідність, національну свідомість, почуття належності до свого народу, а також

відтворення в дітях менталітету народу, увічнення в підростаючих поколіннях специфічних елементів, що є в кожній нації, виховання їх типовими носіями національної культури.

Принципи навчання й виховання реалізуються . у певних формах навчання і виховання.

Основними формами навчальної діяльності на уроках етики є фронтальна, індивідуальна, парна, групова.

Фронтальна форма роботи передбачає навчальну діяльність учителя з усім класом.

Індивідуальна форма роботи має на меті виконання завдання окремим учнем.

Парна робота передбачає навчальну взаємодію двох учнів, переважно тих, що сидять за однією партою.

Групова робота передбачає поділ класу на невеликі групи по 4—5 осіб для виконання групових завдань.

Форми навчально-виховної роботи на уроках із етики втілюються у практику навчання й виховання за допомогою відповідних методів.

До основних методів навчання на уроках з основ етики належать словесні та наочні методи:

- пояснення;
- розповідь;
- бесіда;
- дискусія;
- робота з підручником;
- дидактична гра;
- демонстрування та ілюстрування;
- самостійне спостереження.

Словесні методи навчання на уроках з основ етики

Метод пояснення на уроці етики має на меті аналіз, тлумачення й доведення різних положень навчального матеріалу морально-етичного характеру шляхом розкриття причинно-наслідкових та інших зв'язків і закономірностей. Цей метод поєднується на уроці з описом, бесідою, демонстрацією; пояснення здійснюється на основі принципу доступності на відповідному емоційному й динамічному рівнях.

Метод розповіді у процесі засвоєння моральних цінностей передбачає виклад учителем або учнем, художнього або іншого матеріалу, який має морально-повчальний зміст. Для розповіді характерна яскравість характеристик, наявність фактів, явищ, конкретність, емоційність, динамічність.

Метод бесіди на уроці етики — це форма спілкування, у процесі якої вчитель, спираючись на наявні в учнів знання й досвід, користуючись

запитаннями, підводить учнів до розуміння й засвоєння нових етичних знань, до повторення й перевірки знання навчального матеріалу, до певних висновків; до бесіди можуть залучатися увесь клас, група або окремі учні; вчитель може актуалізувати відомий учням матеріал, а також підводити до отримання нових знань»¹ Метод дискусії передбачає обговорення якогось спірного, гострого питання. Дискусія потребує: попередньої підготовки з боку вчителя (постановка проблеми, підготовка учасників дискусії, організація дискусії, контроль за ходом і підбиття підсумків); підготовки учнів (ознайомлення з дискусійною проблемою; підбір аргументів і доказів; часові і змістовні обмеження виступів — регламент тощо). Робота з підручником на уроці етики — це організація самостійної роботи учнів із підручником, що дає їм змогу глибоко осмислити навчальний матеріал, закріпити його, проявити самостійність у навчанні.

Узагальнююче повторення потребує відповідних форм самостійної роботи учнів із підручником з етики; повторення важливих частин і розділів підручника; осмислення його узагальнюючих розділів; підготовка відповідей за основними питаннями пройденого матеріалу; складання порівняльних характеристик та схем; підготовка доповідей, рефератів.

Наочні методи навчання на уроках з основ етики

Демонстрування та ілюстрування на уроках етики має на меті показ наочних об'єктів — реальних предметів або їх зображень.

Ефективність залежить від правильного вибору об'єктів демонстрації, а також від уміння вчителя поєднати смислове пояснення з демонстрацією наочного об'єкта; предмет демонстрування та ілюстрування має відповідати певним естетичним вимогам, відповідно до теми й мети уроку.

Ілюстрування — оснащення ілюстраціями наочності, плакатів, репродукцій, рисунків на дошці, картин, та ін.

Самостійне спостереження передбачає безпосереднє сприймання явищ дійсності. «Ніщо не може бути важливішим у житті, як уміти бачити предмет з усіх боків і серед тих відносин, в які він поставлений, — відзначав К. Ушинський. — Якщо ми вникнемо глибше в те, що звичайно називається в людях визначним або навіть великим розумом, то побачимо, що це головним чином є здатність бачити предмети в їх дійсності, всебічно, з усіма відносинами, в які вони поставлені. Якщо навчання має претензію на розвиток розуму в дітей, то воно повинно вправляти їхню здатність спостереження».

Методи виховання

- переконання;
- привчання і вправи;
- заохочення;
- використання позитивних прикладів з літератури, життя сучасників;
- перегляд кіно та відеофільмів, репродукцій картин на тематику моралі;
- прослуховування духовної музики;
- постановка театралізованих вистав;
- підготовка до державних свят;
- використання рольових ігор;
- організація свят і виставок;
- підготовка творчих доробків учнів тощо.

Привчання і вправи. Метод привчання передбачає певну, до деталей продуману організацію життя учнів, їх праці, відпочинку та залучення школярів до виконання норм і правил із метою формування звичних норм поведінки. Привчання відбувається через пояснення взірця поведінки вчителем, через демонстрування картин, читання яскравого оповідання.

Важливим моментом привчання слід вважати створення у школярів позитивного ставлення до тієї чи іншої форми поведінки, якого досягають наочністю, образністю, емоційним ставленням самого вчителя до того, що він дає дітям.

Метод привчання може варіюватися залежно від віку та умов виховання. Не завжди доцільно відкрито ставити перед учнями завдання оволодіти якимось способом поведінки. Вихователь може дати учневі певне доручення (чергування в класі, нагляд за дотриманням чистоти), і під час його виконання вихованець оволодіває необхідними нормами поведінки.

Важливе місце у вихованні займають вправи. Вони тісно пов'язані з привчанням. У навчальній роботі вправи використовують, щоб сформувані в учнів навички й розвинути вміння. У деяких випадках вправи у вихованні відіграють ту саму роль.

Роль прикладу у вихованні. Великий вплив на дітей справляє повсякденна поведінка дорослих, їх приклад. Сила впливу прикладу на школярів ґрунтується на схильності дітей до наслідування. Не маючи достатніх знань, переконань і життєвого досвіду, учні дуже уважно приглядаються до поведінки довколишніх людей. Сила впливу прикладу полягає і в тому, що довколишні не нав'язують дітям своїх поглядів, учинків, діти самі помічають їх і сприймають як взірець поведінки.

Виховний вплив прикладу пов'язаний не тільки з тим, що учні спостерігають ужитті, вивчають, а й із організацією їхньої різноманітної діяльності.

Гра. Гра для дитини має те ж саме значення, яке для дорослого мають діяльність та робота. Яка дитина в грі, такою з багатьох поглядів вона буде в роботі, коли виросте. Учитель, який недооцінює роль гри у вихованні школярів, не зможе домогтися великих успіхів у своїй праці. Важливою умовою впливу гри на вихованців є активна участь самих дітей не тільки в проведенні ігор, а й у їх створенні; не слід применшувати й ролі педагога в організації гри. Педагог завжди має уявляти собі мету гри, яку він провадить, і прямувати до цієї мети.

Доручення. У процесі навчання вчитель намагається залучити дітей у різноманітну діяльність колективу, даючи доручення. За своїм характером доручення можуть бути епізодичними й постійними.

Основна функція доручень — забезпечити набування дітьми досвіду виконання громадських та благодійних обов'язків. Важливе значення має і створення позитивного ставлення до доручення. Це стає можливим за умови врахування вікових та індивідуальних особливостей (інтересів, нахилів) учня.

Методи заохочення

Заохочення не створюють нового у становленні особистості школяра, вони є регулятором тих дій, які здійснюються за допомогою основних методів виховання. До заохочень вдаються у тих випадках, коли треба посилити позитивні мотиви. Заохочення спрямоване на вдосконалення дитини. Відзначаючи успіхи у діяльності й поведінці дітей, вихователі, колектив учнів виховують у них прагнення зробити ще більше. Тому форми заохочення мають бути максимально динамічними.

Одним з основних форм і методів заохочення учнів на уроках етики є оцінювання. Об'єктом оцінювання є отримані учнями на уроці знання. Для оцінювання учнів учителем використовуються оцінювальні твердження та поурочний бал за встановленою 12-бальною системою. Комплект для учня включає підручник, хрестоматію, зошит для учня, аудіодиск.

Важливо, щоб учень мав комплект для навчання: підручник, робочий зошит учня.

Для вчителя важливо зібрати хрестоматію з різними творами, прислів'ями до тем курсу та посібник з різними рольовими іграми, творчими завданнями, зразками кросвордів, тематичного оцінювання. Обов'язково має бути створений словник з етики для учня.

Які завдання використовуються для перевірки якості знань, вмінь і навичок учнів з курсу «Етики»

1. До визначення поставте поняття.
2. Розв'яжіть кросворд (дається визначення, учень добирає поняття).
3. Складіть пояснення до кросворда (дається поняття), учень складає визначення.
4. Порівняйте поняття (що спільного, що відмінного).
5. При допомозі методу «Асоціативний куц» - виділіть основні ознаки поняття.
6. Закінчіть речення.
7. Складіть перелік характерних рис для даного поняття.
8. Назвіть 5, 6 прикладів прояву рис для даного поняття.
9. Проаналізуйте ситуацію і дайте відповідь на питання...
10. Наведіть приклади наявності сформованої якості і приклади відсутності даної якості в людині.
11. Підберіть прислів'я до даного поняття.
12. Поясніть, як ви розумієте вислів, поняття.
13. Поясніть малюнок.
14. Підберіть вірші, оповідання, що пояснюють поняття, вчинки...
15. Розв'яжіть ребус.
16. Складіть правила поведінки, що характерні для даної ситуації.
17. Заповніть таблицю.
18. Складіть рекомендації для тих, хто хоче сформувати в собі таку рису, як ...
19. Складіть план виступу на тему:
20. Запишіть слова, які будуть доречними в даній ситуації.
21. Запишіть етикетні вимоги до свята, події, ситуації.
22. Складіть пам'ятку для товариша.
23. Підберіть малюнок до ситуації.
24. Обґрунтуйте твердження.
25. Визначте позитивні і негативні риси.

Поради вчителю етики

1. Глибоко проаналізуйте методичні листи про викладання «Етики» в 5-6 класах, накресли для себе програму їх реалізації.
2. Глибоко опрацюйте «Методичні засади» викладання етики та пояснювальні записки до програми.
3. Вивчіть матеріали підручників та методичних посібників.
4. Скористайтесь методичними посібниками «Етика. Розробки уроків» під редакцією О.В. Гіссем, О.О. Мартинюк для 5-6 класів.
5. Придбайте і опрацюйте робочі зошити для учнів 5-6 класів.
Оксана Данилевська. Робочий зошит 5, 6 клас;

О.О. Мартинюк, О.В. Гіссем. Робочий зошит 5, 6 клас;
Бажано, щоб зошити відповідали наявним в школі
підручникам. В методичних посібниках О.В. Гіссем, О.О.
Мартинюка є відповіді на всі завдання робочого зошита.
Робочий зошит допоможе у виробленні завдань, які сприяють
активній розумовій діяльності.

6. Листаючи сторінки підручника, робочого зошита, методичного посібника склади словник термінів з шкільного курсу «Етика». Він допоможе раціонально використовувати час уроку. Словник має бути в кожного учня.
7. Розпочни роботу над складанням хрестоматії з етики, яка б вміщувала б прислів'я, вислови великих людей, художні твори, розповіді по всіх категоріях моралі, що є в курсі «Етика». Це може бути завданням проектної діяльності для учнів.
8. Розпочни роботу над вивченням кращих рис моралі та їх антиподів у своїх вихованців. Веди спеціальний журнал спостережень, фіксує динаміку змін, цей показник розкриває ефективність викладення курсу. На базі цього ти зможеш організувати індивідуальну роботу з вихованцями.
9. Організуй позакласну роботу по предмету. Допоможе тобі в цьому програма «Основні орієнтири виховання учнів 1-12 класів», її розділ «Формування ціннісного ставлення до себе, родини», суспільства, держави». Залучи до співпраці класного керівника. Організуйте проведення спільних заходів по формуванню кращих людських якостей.
10. Обери для себе методичну тему, яка б спонукала б тебе до постійного самовдосконалення. Працюючи над дослідженням, ти будеш вивчати концептуальні засади роботи в умовах компетентісно орієнтованого навчання, постійно будеш повертатися до поглибленого вивчення теорії питання та будеш набувати практичного досвіду його втілення в життя, обереш ті форми і засоби навчання, які будуть давати найвищу ефективність. Результати роботи опишем в своєму дослідженні, з яким можна буде виступити і поділитися досвідом на засіданні районного методичного об'єднання вчителів «Етики».
11. Не забувай, що ти Людина, яка покликана робити Добро. І чи може бути щось важливіше за Працю, яка творить Добро, формує людину, що відповідає моральним цінностям суспільства.

Словник термінів з етики для 5-6 класів

Брутальність — грубість.

Ввічливий — Дотримується норм поведінки.

Великодушність — якість людини, сповненої добрими, благородними почуттями.

Вихованість — Уміння добре поводитися в товаристві, володіти своїми почуттями.

Вірний — Постійний у своїх почуттях.

Внутрішній світ — почуття, думки, бажання, прагнення, інтереси, досвід т.і.

Вчинок — Здійснена людиною окрема дія стосовно чого-або кого-небудь.

Гармонія – відповідність внутрішніх переконань діяти.

Геніальність — досягнення результатів одночасно у багатьох галузях.

Гідність — Внутрішня переконаність людини у власній цінності, почуття самоповаги.

Гречний — Шанобливо ввічливий.

Громадянин – особа, що постійно належить до постійного населення якоїсь держави, користується її правами та виконує обов'язки, встановлені законами цієї держави.

Добро — Все позитивне в житті людини; добре і гарне, що варте схвалення, пов'язане з любов'ю, милосердям, справедливістю, все що сприяє зближенню людей, їх розвитку і щастю, це ідеал; те чого всі бажають.

Добросердний — Лагідний, чуйний, людяний.

Дозвілля — вільний від праці час.

Друг — Людина зв'язана з ким-небудь дружбою, довірою, відданістю, спільними поглядами, на яку можна покластися.

Дружба — Міжособистісні стосунки на ґрунті індивідуального вибору та особистої симпатії, відносини засновані на спільності інтересів, уподобань.

Духовний світ людини — Все пов'язане з душею людини, її мрії, прагнення, почуття, цілі, бажання...

- Екологія** — наука про зв'язок людини, тварини, рослини і довкілля, зв'язок між організмом і навколишнім середовищем.
- Екологічне лихо** — подія, що виникає зазвичай внаслідок нерозсудливої діяльності людей щодо природи і завдає їй шкоди.
- Емоції** — форма прояву почуттів, тимчасові переживання або почуття під впливом зовнішніх або внутрішніх подразників, відчуття приємного або неприємного.
- Етика** — Наука про те, що є добрим, а що поганим у вчинках людей (наука про мораль) – походить від слова «звичай».
- Етикет** — Культура поведінки, що базується на певних правилах.
- Етикетка** — Товарний знак, ярлик.
- Ідеал** — довершений взірць.
- Ідеальний** — досконалий, бездоганний.
- Жіночність** — М'якість, ніжність, делікатність, охайність, ласкавість, простота, вірність, відданість, сором'язливість, уміння дорожити дружбаю і любов'ю. Це вміння акумулювати тепло і віддавати його сім'ї, комунікабельність, зовнішня привабливість.
- Загальнолюдські цінності** — моральні норми, які є спільними для різних народів і культур.
- Задатки** — природжені, успадковані зачатки яких-небудь рис, здібностей або властивостей.
- Заздрість** — Почуття досади, роздратування, що викликане перевагами іншого.
- Здібності** — природний нахил до чого-небудь, властивість, що виявляється в умінні робити, здійснювати що-небудь.
- Здоров'я** — стан організму, який забезпечує повнокровне, творче, щасливе життя. Це найвища цінність людини.
- Зло** — Негативне, що руйнує життя, добробут, заслуговує засудження, пов'язане з підлістю, ненавистю, приниженням, сприяє відчуженню людей.
- Зневага** — відсутність поваги (неповага, погорда, презирство).
- Золоте правило моралі** – не роби іншим того, чого не бажаєш собі.

Каяття — Почуття жалю з приводу зробленого вчинку, визнання своєї провини.

Керування собою — це вміння долати негативні емоції

Конфлікт — Це зіткнення протилежних інтересів, серйозна розбіжність у поглядах, протиріччя між людьми.

Коректність — Уміння тримати себе в межах норм поведінки в будь-яких ситуаціях.

Кумир — предмет поклоніння.

Лестощі — нещире вихваляння, підлабузництво.

Лукавство — якість характеру людини, чії вчинки і слова не відповідають справжнім намірам.

Любов — почуття глибокої відданості до когось або чого-небудь

Люб'язний — Уважний, привітний.

Людина — Це біопсихосоціальна істота.

Людяність — Щире, доброзичливе, чуйне ставлення людини до інших, уважність до чужих потреб.

Меценат — Добродійник.

Милосердний — Добре, співчутливе ставлення до інших, діяльне прагнення допомогти кожному, хто має в цьому потребу.

Мораль — Норми та правила поведінки у ставленні людей одне до одного й до суспільства.

Моральний вчинок — Здійснена людиною окрема дія, яка відповідає моральним правилам.

Моральний обов'язок — усвідомлення людиною відповідальності за втілення моральних приписів.

Моральні почуття — почуття пов'язані зі ставленням до інших людей (обов'язку, прихильності, співчуття), почуття, що не дозволяють бути байдужими до інших людей, суспільства, держави, здійснюючи відповідні вчинки.

Моральні цінності — моральні зразки, вимоги, приписи, що дають можливість людині оцінити дійсність та орієнтуватися в ній.

Мудрий — Дуже розумний, знає життя і має досвід.

Мужність — Це світлий розум, душевна шляхетність, лицарське уявлення про честь, відвагу, доброту, вміння за все відповідати велінням серця, готовність до подвигу, готовність відповідати за долю жінки.

Навколишнє середовище — оточення в якому живе людина, рослина, тварина.

Наклеп — неправдиві висловлювання про кого-небудь, щоб викликати недовіру, зневагу.

Нетерпимість —небажання, невміння терпіти іншого.

Обдарованість — сукупність задатків людини.

Обов'язки — правила, які належно потрібно виконувати.

Охорона природи — збереження світу, що нас оточує.

Патріот — Той що любить, шанує рідну землю.

Пиха — Надмірно висока думка про себе, зазнайство.

Пізнання – намагання людини своїм розумом осягнути якість явища й одержати істинне уявлення про них.

Пліткар — Людина, що береже чужі таємниці, обговорює з іншими її довірене.

Повага — почуття, яке ґрунтується на визнанні гідності, честі, заслуг іншого.

Подвиг — Вчинок, здійснений у важких небезпечних умовах, що потребує самопожертви, ризику для життя.

Поміркований — Людина, що керується у своїх діях, поглядах, думках вимогами здорового глузду.

Потреби — блага, без яких людина не може існувати (фізичні і духовні).

Почуття — це внутрішнє ставлення людини до того, що відбувається в її житті.

Предмет етики — це мораль.

Презирство — Крайня неповага до кого-небудь.

Провина — Причетність до скоєння негативного вчинку, чогось неприємного, що сталося.

Пунктуальність — Точний у часі.

- Розвиток** — процес, унаслідок якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого.
- Самовдосконалення** — цілеспрямований розвиток людиною власних духовних цінностей, моральних чеснот, удосконалення свого способу життя
- Самооцінка** — формування певного ставлення до своїх позитивних і негативних рис.
- Самопізнання** — вивчення рис свого характеру.
- Священництво (лицемірство)** — удавана доброчесність.
- Скромність** — Природність поведінки.
- Совість** — Це здатність людини критично оцінювати свої вчинки, думки, бажання відповідно до існуючих моральних норм, це внутрішній суддя людини, це закон, який живе в нас самих.
- Сором** — Почуття сильного збентеження, зникання за свою погану поведінку перед іншими людьми.
- Сором'язливість** — Почуття ніяковості перед іншими, незнайомими.
- Співчуття** — чуйне ставлення до чужого горя, до чийось переживань.
- Справедливість** — неупереджене ставлення до кого-небудь, або до чого-небудь
- Сумлінний** — Людина, яка чесно, старанно. Ретельно виконує свої обов'язки.
- Сумління** — Синонім слова совість.
- Такт** — Почуття міри.
- Талант** — вищий ступінь прояву здібностей у певній галузі, досягнення в ній видатних результатів.
- Тактовний** — Володіє почуттям міри, такту, делікатний, ввічливий.
- Товариш** — Людина, яка спільно з ким-небудь виконує якусь справу, бере участь в якихось діях.
- Товаришування** — Міжособистісні стосунки на ґрунті приналежності до одного колективу, волею випадку впродовж довгого часу змушені діяти разом, спілкуватися.

Толерантність — здатність витримувати іншого, визнавати право бути іншим, це ознака вищої гідності.

Хамство — Зухвалість, грубість, нахабність у словах, діях.

Характер — Сукупність особливих рис людини, що виявляються у її поведінці.

Хамство — нахабна поведінка людини, яка нехтує будь-якими моральними приписами, нормами (нахабність, зухвальство).

Хитрість — якість характеру людини, яка для досягнення своєї мети діє обманними шляхами.

Церемонний — Той що вимагає підвищеного вияву уваги до себе.

Цінність — Важливість, значущість чого-небудь для життя людини.

Цінності — блага, які є важливими, корисними, потрібними істотними для людини; важливість, значущість чого-небудь для життя людини.

Чеснота — Позитивна моральна риса в характері людини, доброчесність.

Честь — Визнання іншими вчинків людини та її заслуг, яке знаходить прояв у вшануванні, повазі, славі.

Шкідливі звички — звички небезпечні для здоров'я, уважність і сердечне ставлення до людей..

Щастя — Це гармонія душі, відчуття задоволення життям, радість.

Самооцінка – це формування людиною, на підставі спостережень за собою, оцінки своїх чеснот і недоліків.

Самовдосконалення – цілеспрямований процес удосконалення людиною самого себе (фізичного, морального, громадянського т.і.).

Сангвініки – швидкі, активні, легко пристосовуються до змін.

Холерики – збуджені, нерівноважені, нестримані, запальні.

Флегматики – спокійні, завжди врівноважені, відзначаються терплячістю, витримкою, вмінням володіти собою.

Меланхоліки – пасивні, загальмовані, схильні до переживань і невпевнені в собі.

Душа – внутрішній світ людини з її настроями, переживаннями та почуттями. Сукупність рис, якостей, властивих певній особі.

Дух – внутрішній стан, моральна сила людини, що визначає її здатність діяти рішуче і сміливо або зневіритися в можливості чого-небудь, утрачати сміливість і надію.

Духовність – здатність людини мати розвинені духовні потреби і ставити їх вище матеріальних потреб.

Духовна краса – сукупність ознак, які властиві людині з розвиненими духовними потребами, багатим внутрішнім світом і моральністю.

Людське життя – період існування людини від її народження до смерті.

Духовні потреби – потреби людини виконувати моральні обов'язки, милуватись красою природи, отримувати насолоду від творів мистецтва.

Несправедливість – неправильне, упереджене, невідповідне морально-етичним канонам ставлення до кого-небудь.

Ідол – уособлення кумира, якого обожнюють.

Праця – дія на благо суспільства, родини, себе, створення матеріальних і духовних цінностей.

Природа – усе, що оточує людину, є об'єктом її діяльності і пізнання.

Довкілля – оточення, в якому живе людина.

Хобі – улюблене заняття, яке-небудь захоплення на дозвіллі.

Закоханість – нетривалі почуття до кого, або чого-небудь.

Звичка – певний спосіб дії, манера поведінки, висловлювань.

Гігієна – практичні заходи, що забезпечують здоров'я.

Здоров'я – стан організму, функціонування його органів.

Загальнолюдські цінності – моральні норми, що є спільними для різних народів і культур.

Щирість – це пряме, безкорисливе, чистосердечне вираження своїх почуттів, думок, відвертість, правдивість.

Альтруїзм – безкорисливе піклування про благо інших.

Релігійність – віра в існування Бога.

Егоїст – той, хто турбується тільки про себе.

Релігійні почуття – це емоційні переживання віруючої людини, пов'язані з релігією, яку вона сповідує.

Конфесії – різноманітні релігійні течії.

Спілкування – обмін інформацією.

Феномен – рідкісне, незвичайне, виняткове явище.

Громадянськість – усвідомлення кожним громадянином своїх прав та обов'язків щодо держави.

Демократичне суспільство – такий суспільний устрій, за якого створено мережі добровільних об'єднань задля вираження, задоволення й захисту інтересів різних груп населення і в якому прагнуть побудови моральних відносин між усіма громадянами.

Свобода – це можливість поводитись на власний розсуд, діяти без застережень.

Свобода вибору – це можливість самостійно обирати шляхи розв'язання якоїсь проблеми.

Свобода дії – можливість діяти без заборон у якій-небудь галузі.

Свобода волі – можливість самостійно обирати мету, способом дії.

Права людини – можливості, які надає людині держава для задоволення потреб.

Обов'язки – те, що обов'язково потрібно виконувати.

Свобода – можливості, які надає держава для задоволення духовних потреб.

Упередження – хибна думка про щось.

Закон – документ, прийнятий законодавчим органом держави, в якому містяться норми права.

Шовінізм – ідеологія (думки), що сіють національну ворожнечу, проповідують зверхність одних націй на д іншіми.

Моральна норма – вияв моралі як форми суспільної свідомості.

Етика – філософська наука, яка досліджує природу, сутність, виникнення, розвиток, структуру функції моралі, її прояви в різноманітних сферах діяльності.

Віра – впевненість в чомусь, переконання в правдивості, що приймається без доведення.

Надія – очікування, сподівання чогось бажаного, поєднання з можливістю його здійснення.

Щедрість – уміння ділитися з іншими своїми засобами, майном.

Делікатність – обережна, не надокучлива увага до людини і уміння ставити себе на місце іншого.

Ввічливість – доброзичливість і привітність в стосунках між людьми.

Точність і обов'язковість – пунктуальність, необхідність обов'язкового виконання обіцянок, зобов'язань, справи; не давати зайвих обіцянок, дотримуватися свого слова.

Самолюбство – повага до себе як особистості, визнання своєї гідності.

Сварка – гостра суперечка, що супроводжується взаємними докорами, образами.

Етичні кодекси – це сукупність етичних норм, правил поведінки, що установилися в суспільстві.

Етнос – стійка соціальна група людей.

Фольклор – усна народна творчість.

Етнічна думка – та, що належить до якогось народу, його культури, традицій.

Прояв особистісних якостей

Спрямованість інтересів

1. Суспільні доручення (постійні, тимчасові)

2. Суспільна активність (позначити):

☐ бере активну участь у всіх суспільних справах, не зважаючи на власний час;

☐ бере активну участь у суспільних справах, але намагається не витратити на це свого вільного часу;

☐ не проявляє активності в суспільному житті, але доручення виконує;

☐ рідко бере участь у суспільних справах;

☐ відмовляється брати участь у суспільних справах.

3. Працьовитість (позначити):

☐ будь-яку роботу завжди виконує охоче, шукає роботу сам і намагається зробити її добре;

☐ як правило, охоче береться за роботу, намагаючись виконати її добре;

☐ рідко береться за роботу;

О найчастіше намагається ухилитися від будь-якої роботи;

☐ завжди ухиляється від виконання будь-якої справи.

4. Відповідальність (позначити):

☐ завжди добре й у призначений строк виконує будь-яку доручену йому справу;

☐ у більшості випадків добре й у строк виконує доручену йому роботу;

☐ часто не виконує в строк (або виконує погано) доручену йому справу;

☐ дуже рідко виконує доручену йому справу;

☐ ніколи не виконує до кінця доручену йому справу.

5. Ініціативність (позначити):

☐ виступає зачинателем багатьох справ, не прагнучи одержати за це ніякого визнання;

☐ досить часто виступає зачинателем нових справ;

☐ рідко сам починає нову справу;

☐ ніколи не виступає зачинателем справ.

6. Організованість (позначити):

☐ завжди правильно розподіляє свою роботу в часі й виконує її відповідно до плану;

☐ у більшості випадків правильно розподіляє й у строк виконує свою роботу;

□ уміє правильно розподіляти й у строк виконувати свою роботу тільки в тому випадку, якщо після завершення кожного її етапу потрібно звітувати;

□ частіше не вміє правильно розподіляти свою роботу в часі;

□ не вміє розподіляти свою роботу в часі, витрачає час даремно.

7. Допитливість (позначити):

□ постійно активно довідується щось нове в різних галузях науки й культури;

□ у більшості випадків зацікавлений в одержанні нових знань із різних галузей науки й культури;

□ рідко прагне довідатися щось нове; як правило, цікавиться однією обмеженою галуззю знань;

□ як правило, не проявляє зацікавленості в набутті нових знань;

□ байдужий до нових знань будь-якого роду.

8. Акуратність (позначити):

□ завжди тримає свої речі в ідеальному порядку; завжди одягнений охайно, підібраний — і за партою, і біля дошки; береже громадське майно, завжди намагається привести його в порядок;

□ тримає в належному порядку власні й позичені йому речі (конспекти, книги); допомагає упорядковувати громадське майно (парти, інвентар тощо) скоріше з обов'язку;

□ не проявляє великого прагнення до підтримки порядку навколо себе; іноді приходять до школи нечепурним, неохайно вдягненим; байдужий до тих, хто псує громадське майно;

□ часто не піклується про свій зовнішній вигляд, стан своїх книжок, речей, не береже громадського майна, навіть псує його;

□ зовсім не піклується про те, щоб тримати свої речі в належному порядку, завжди неохайний, нечепурний; при нагоді не замислюючись псує громадське майно.

Ставлення до людей

1. Колективізм (позначити):

□ завжди проявляє турботу щодо знайомих і незнайомих людей, намагається кожному надати допомогу й підтримку;

□ схильний піклуватися про незнайомих людей, якщо це не заважає його особистим планам і справам;

□ нерідко проявляє байдужість до чужих справ і турбот, якщо це не зачіпає його особисто;

□ як правило, байдужий до турбот інших, зі своєї ініціативи їм не допомагає;

□ уважає зайвим піклуватися про незнайомих членів суспільства.

2. Чесність, правдивість (позначити):

- ☐ завжди правдивий щодо своїх батьків, учителів, однокласників; говорить правду й тоді, коли йому це не вигідно;
- ☐ майже завжди правдивий щодо своїх батьків, учителів, однокласників;
- ☐ часто говорить неправду заради власної вигоди;
- ☐ майже завжди говорить неправду;
- ☐ схильний завжди говорити неправду.

3. Справедливість (позначити):

- ☐ активно бореться з тим, що вважає несправедливим;
- ☐ не завжди бореться з тим, що вважає несправедливим;
- ☐ рідко виступає проти того, що вважає несправедливим;
- ☐ не домагається справедливості;
- ☐ зовсім байдужий до проявів несправедливості.

4. Безкорисливість (позначити):

- ☐ у своїх учинках завжди керується міркуваннями користі справи або інших людей, а не власної вигоди;
- ☐ майже завжди керується міркуваннями користі справи або інших людей;
- ☐ рідко керується у своїх учинках міркуваннями користі справи, а не власної вигоди;
- ☐ у вчинках, як правило, керується міркуваннями • власної вигоди;
- ☐ у вчинках, як правило, завжди керується міркуваннями власної вигоди.

5. Товариськість (позначити):

- ☐ завжди охоче вступає в контакт із людьми, любить працювати й відпочивати з іншими;
- ☐ як правило, із задоволенням спілкується з іншими людьми;
- ☐ прагне спілкуватися з обмеженим колом людей;
- ☐ віддає перевагу індивідуальним формам роботи й відпочинку;
- ☐ замкнутий, нетовариський.

6. Почуття товарищескості (позначити):

- ☐ завжди допомагає товаришам у важкій роботі й у важкі хвилини життя; •
- ☐ як правило, допомагає товаришам;
- ☐ допомагає товаришам, коли його просять;
- ☐ дуже рідко допомагає товаришам; якщо його просять, може відмовити в допомозі;
- ☐ ніколи не допомагає товаришам у роботі, у важкі хвилини життя.

7. Чуйність (позначити):

- ☐ завжди співчуває іншим, товариші часто діляться з ним своїми турботами;
- ☐ щиро співчуває іншим, якщо не занадто поринений у власні думи;
- ☐ поринений у власні почуття настільки, що це заважає йому розділяти почуття інших людей;
- ☐ майже не вміє співчувати іншим;
- ☐ зовсім не вміє співчувати іншим, товариші не люблять «боргувати» перед ним.

8. Увічливість, тактовність (позначити):

- ☐ усі його вчинки й слова свідчать про повагу до інших людей;
- ☐ майже завжди проявляє належну повагу до інших людей;
- ☐ часто буває нечемний і нетактовний;
- ☐ часто буває неприпустимо різкий, грубий; нерідко затіває сварки;
- ☐ завжди різкий, невитриманий у спілкуванні як з ровесниками, так і зі старшими; у сварці ображає інших, грубить.

Ставлення до себе

1. Скромність (позначити):

- ☐ ніколи не виставляє напоказ своїх заслуг;
- ☐ іноді на прохання товаришів розповідає про свої справжні досягнення, достоїнства;
- ☐ сам розповідає товаришам про всі свої справжні досягнення, достоїнства;
- ☐ часто хвастається ще не зробленим і тим, у чому він брав дуже малу участь, до чого не причетний;
- ☐ хвастається навіть незначними досягненнями, перебільшеними достоїнствами.

2. Упевненість у собі (позначити):

- ☐ ніколи не радиться з іншими, не шукає допомоги навіть тоді, коли це варто було б зробити;
- ☐ всі завдання, доручення виконує без допомоги інших; звертається по допомогу тільки у випадку нагальної необхідності;
- ☐ часом, виконуючи важке завдання, не звертається по допомогу, хоча міг би просити допомоги, підтримки інших, навіть якщо сам може впоратися;
- ☐ постійно, навіть у простих речах, має потребу в схваленні й допомозі інших.

3. Самокритичність (позначити):

- ☐ завжди з увагою вислуховує справедливу критику й наполегливий у виправленні своїх недоліків;

- у більшості випадків правильно реагує на справедливую критику, прислухається до добрих порад;
- часом прислухається до справедливих зауважень, намагається їх урахувати;
- до критичних зауважень, порад ставиться неухважно, але намагається виправляти недоліки;
- відкидає будь-яку критику; відмовляється визнавати свої очевидні промахи, нічого не робить для їхнього виправлення.

4. Уміння розраховувати свої сили (позначити):

- завжди тверезо оцінює свої власні сили, вибираючи завдання й справи під силу — не занадто легкі й не занадто важкі;
- як правило, вірно зіставляє свої сили й труднощі завдання;
- іноді бувають випадки, коли учень погано зіставляє свої сили й труднощі дорученої справи;
- у більшості випадків не вміє порівнювати свої сили й труднощі справи;
- майже ніколи не вміє правильно порівнювати свої сили й труднощі завдання, справи.

5. Прагнення до успіху, першості (позначити):

- завжди й у всьому прагне бути першим (у навчанні, спорті й т. д.), наполегливо цього домагається;
- прагне бути в числі перших у багатьох областях, але особливу увагу приділяє досягненням у якій-небудь одній області;
- прагне в чомусь одному, що особливо цікавить, домогтися визнання, успіху;
- дуже рідко прагне до успіху в якій-небудь діяльності, легко задовольняється положенням «середняка»;
- ніколи не прагне в чому-небудь бути першим, одержує задоволення від самої діяльності.

6. Самоконтроль (позначити):

- завжди ретельно зважає свої слова й учинки;
- не завжди ретельно контролює свої слова й учинки;
- здебільшого вчиняє нерозважно, розраховує на везіння;
- майже завжди вчиняє нерозважно, недостатньо ретельно контролює себе;

0 постійно вчиняє нерозважно, у розрахунок «на везіння».

Вольові якості особистості

1. Сміливість (позначити):

- завжди сміло вступає в боротьбу, навіть якщо супротивник сильніший від нього самого;

- ☐ у більшості випадків вступає в боротьбу, навіть якщо супротивник сильніший від нього самого;
- ☐ не завжди може змусити себе вступити в боротьбу із супротивником, сильнішим від нього самого;
- ☐ у більшості випадків відступає перед силою;
- ☐ завжди відступає перед силою, боїться.

2. Рішучість (позначити):

- ☐ завжди самостійно, без коливань приймає відповідальне рішення;
- ☐ у більшості випадків без коливань приймає відповідальне рішення;
- ☐ іноді коливається перед відповідальним рішенням;
- ☐ рідко приймає яке-небудь відповідальне рішення;
- ☐ не в змозі самостійно прийняти яке-небудь відповідальне рішення.

3. Наполегливість (позначити):

- ☐ завжди домагається виконання наміченого, навіть якщо потрібні тривалі зусилля, не відступає перед труднощами;
- ☐ як правило, прагне виконати намічене, навіть якщо при цьому стикається з труднощами; протилежні випадки рідкі;
- ☐ доводить до кінця задумане лише в тому випадку, якщо труднощі його виконання незначні або вимагають короточасних зусиль;
- ☐ дуже рідко доводить до кінця задумане, навіть якщо стикається з незначними труднощами;
- ☐ стикнувшись із труднощами, відразу ж відмовляється від спроб виконати намічене.

4. Самовладання (позначити):

- ☐ завжди вміє придушити небажані емоційні прояви;
- ☐ як правило, вміє впоратися зі своїми емоціями;
- ☐ часом не вміє впоратися зі своїми емоціями;
- ☐ часто не може придушити небажані емоції;
- ☐ погано володіє своїми почуттями, легко впадає в стан розгубленості, пригніченості та ін.

Положення дитини в дитячому колективі

1. Авторитет у класі (позначити):

- ☐ має безумовний авторитет практично серед усіх однокласників: його поважають, зважають на його думку, довіряють відповідальні справи;
- ☐ має авторитет серед більшості однокласників;
- ☐ має авторитет тільки серед однокласників (якогось угруповання: тільки серед хлопчиків або серед дівчаток);
- ☐ має авторитет в окремих учнів;
- ☐ у класі авторитету не має.

2. Симпатії (позначити):

- ☐ є улюбленцем класу, йому прощають окремі недоліки;
- ☐ у класі діти ставляться до нього із симпатією;
- ☐ користується симпатією в окремих, дітей;
- ☐ у класі його не люблять.

3. Авторитет у позашкільних об'єднаннях (позначити):

- ☐ є визнаним авторитетом у якомусь із позашкільних об'єднань (спортивна школа, музична школа, дворова компанія й т. д.);
- ☐ має авторитет у більшості членів якогось із позашкільних об'єднань (спортивна школа, музична школа, дворова компанія й т. д.);
- ☐ має авторитет в окремих членів позашкільних об'єднань (у спортивній школі, дворовій компанії й т. д.);
- ☐ є членом якогось позашкільного об'єднання, ' але авторитетом там не користується (спортивна школа, клуб і т. д.);
- ☐ не є членом ніякого позашкільного об'єднання.

Особливості психічних процесів і емоцій

1. Увага (позначити):

- ☐ завжди легко й швидко зосереджує свою увагу на поясненні вчителя; ніколи не відволікається на уроці, помилок через неувважність у роботах не припускається;
- ☐ досить уважно слухає пояснення вчителя; відволікається рідко, іноді трапляються помилки через неувважність;
- ☐ не завжди уважно слухає пояснення вчителя; періодично відволікається, часто робить помилки через неувважність, але виправляє їх під час перевірки;
- ☐ слухає досить уважно тільки в тому випадку, якщо йому цікаво; часто відволікається; постійно припускається помилок через неувважність, під час перевірки не завжди виправляє їх;
- ☐ як правило, повільно та з трудом зосереджує увагу на уроці, мало що засвоює з пояснень учителя через постійні відволікання; припускається великої кількості помилок через неувважність і не помічає їх під час перевірки.

2. Пам'ять (позначити):

- ☐ під час завчання завжди попередньо розбирається в структурі й змісті матеріалу, але матеріал, що вимагає механічного завчання, запам'ятовує легко;
- ☐ Під час завчання може запам'ятати лише те, у чому попередньо розібрався; матеріал, що вимагає механічного запам'ятовування, дається з трудом;

- матеріал, що вимагає механічного завчання, засвоює дуже легко, досить 1—2 рази переглянути його; має звичку не розбиратися в структурі й змісті матеріалу, який заучує;
- для запам'ятовування матеріалу багаторазово механічно повторює його, без розбору й осмислення, робить значеннєві помилки.

3. Мислення (підкреслити):

- швидко схоплює суть матеріалу, завжди в числі перших розв'язує задачі, часто пропонує власні оригінальні розв'язання; •
- досить швидко розуміє матеріал, швидше за багатьох інших розв'язує задачі, іноді пропонує власні оригінальні розв'язання;
- задовільно розуміє матеріал після пояснення вчителя, розв'язує задачі в середньому темпі, звичайна власних оригінальних розв'язань не пропонує;
- у числі останніх уловлює суть пояснень викладача, відрізняється повільним темпом обмірковування й розв'язання задачі;
- розуміє матеріал тільки після додаткових занять, у край повільно розв'язує задачі, сліпо використовуючи при цьому відомі шаблони.

4. Емоційна реактивність (позначити):

- завжди емоційно жваво реагує на будь-які життєві явища; його можуть глибоко, до сліз схвилювати розповідь, кінофільм;
- звичайно емоційно жваво реагує на життєві явища, але рідко що його може схвилювати глибоко;
- рідко проявляє живу емоційну реакцію на події;
- жива емоційна реакція практично відсутня.

5. Загальний емоційний тонус (позначити):'

- постійно жвавий, дуже активний у всіх сферах шкільного життя, в усе втручається, береться за всі справи;
- жвавий, у міру активний у всіх сферах шкільного життя;
- жвавий, активний тільки в деяких сферах шкільного життя;
- у порівнянні з товаришами менш активний і жвавий;
- практично завжди млявий, апатичний у всіх сферах шкільного життя, незважаючи на те що здоровий.

6. Емоційна врівноваженість (позначити):

- завжди спокійний, у нього не буває сильних емоційних спалахів;
- звичайно спокійний, емоційні спалахи дуже рідкі;
- емоційно врівноважений;
- підвищена емоційна збудливість, схильний до бурхливих емоційних проявів;
- запальний, часті сильні емоційні спалахи з незначного приводу.

Нагірна проповідь Христа

Любіть своїх ворогів, добро робіть тим, хто ненавидить вас. Благословляйте тих, хто вас проклинає, і моліться за тих, хто кривду вам чинить. Хто вдарить тебе по щоці, підстав йому і другу, а хто хоче плаща твого взяти, віддай і сорочку.

І кожному, хто в тебе просить – подай, а від того, хто твоє забирає – назад не жадай.

І як бажаєте, щоб вам люди чинили, так само чиніть їм і ви.

А коли любите тих, хто любить вас, - яка вам за те ласка? Бо те саме і грішники роблять.

А коли позичаєте тим, що й від них сподіваєтесь взяти, - яка вам за те ласка? Позичають бо й грішникам, щоб одержати стільки ж.

То ж любіть своїх ворогів, робіть добро, позичайте не ждучи нічого назад, - і ваша це нагорода великою буде, і синами Всевишнього станете ви.

Будьте ж милосердні, як і Отець ваш милосердний!

Також не судіть, щоб не суджено й вас, і не осуджуйте, щоб і вас не осуджено; прощайте, простять і вам.

Давайте – і дадуть вам; мірою доброю, натоптаною, струсну тою і переповненою вам у подолок дадуть. Бо якою ви мірою міряєте, такою відмірять і вам.

Кращі людські риси

Доброзичливість, безкорислива допомога товаришам, співчуття і співпереживання, готовність поступитися своїми інтересами, заради ближніх, адекватність у діях, усвідомленість дій, вміння долати труднощі, міцна воля, адекватність на критику, об'єктивність в оціненні своїх дій, вміння знайти вихід в складній ситуації, дбайливість, бережливість, вимогливість до себе та інших, сміливість, колективізм, чуйність, працелюбність, акуратність, діловитість, самокритичність, мужність, жіночість, сміливість, скромність, повага до жінки, старшого, привітність, ніжність, природність, довір'я, життєрадісність, почуття обов'язку, гідність, інтелігентність, самоконтроль, громадянськість.

Антиподи загальної моралі

Злість, чванливість, зазнайство, консерватизм, лінивість, брехливість, недоброзичливість, нескромність, не інтелігентство, заздрість, неповага до людей, ненависть, безгосподарність, скупість, жадність, черствість, безвольність, лицемірність.

Рішення педради
Сирівської ЗОШ І-ІІІ ступенів на тему:
«Роль курсу «Етика» в компетентісно-орієнтованому навчанні
учнів».

Розглянувши матеріали представлені робочою групою в складі Бетлій Л.С., Базаренко Г.М., Немировського О.Л., Шуба В.Б. «Роль курсу «Етика» в компетентісно-орієнтованому навчанні учнів» педрада відзначає, що вчитель курсу «Етика» Бетлій Л.С. має великий досвід роботи у викладанні суспільних дисциплін (педстаж 35 років).

Велику увагу звернув на підготовку вчителів до викладання курсу (в 5 класі викладання розпочато в 2005/06 н.р., в 6 класі 0 2006/07 н.р.). В основі викладання Державний освітній стандарт, програма, інструктивно-методичні рекомендації по викладанню предмету, концептуальні засади викладання курсу «Етика».

Школа забезпечена підручниками повністю:

5 клас Фесенко «Етика»

6 клас Данилевська, Пометун «Етика».

В арсеналі вчителя методичні посібники

Гіссем О.В. Етика, 2008 р., 5 клас

Гіссем О.В. Етика, 2007 р., 6 клас

А також робочі зошити учня з етики

5 клас Мартинюк О.О. Робочий зошит, 2009р.

6 клас Мартинюк О.О. Робочий зошит, 2010 р.

5 клас Данилевська О. Робочий зошит, 2007 р.

6 клас Данилевська О. Робочий зошит, 2009 р.

Майже всі учні 5-6 класів забезпечені робочими зошитами. Крім цього вчителем складено Словник з етики для учнів 5-6 класів, який постійно використовується в роботі.

Всі теоретичні і методичні надбання зосереджені в збірку вчителя, що дає можливість раціонально використовувати час вчителя на підготовку до проведення уроків та позакласних заходів.

Вчитель Бетлій Л.С. розробив «Поради вчителю «Етики», перелік завдань, які використовуються для активізації розумової діяльності учнів в процесі вивчення курсу.

Вчитель дбає про розвиток ключових компетентностей, насамперед громадянської, соціальної, загальнокультурної, навчальної та предметних компетентностей: аксіологічної, інформаційної, комунікативної, логічної, тощо.

Вся увага зосереджена на формування в учнів здатності:

- орієнтування в морально-етичних питаннях життя й визначати щодо них власну позицію, яка б відповідала загальнолюдським цінностям;
- робити свідомий вибір моделям поведінки, орієнтуючись на доброчинність, гідність, чуйність, товариськість, делікатність;
- оцінка своїх дій та дій інших з позиції добра і зла, правил етикету, толерантності, сорому і совісті;
- дотримання мовної культури;
- розвиток вмінь аналізу, синтезу, порівняння;
- розвиток критичного мислення.

Курс «Етика» складається з наступних блоків:

5 клас

- Чим керується людина у своїх вчинках та поведінці.
- Які правила визначають гармонію людини із собою та з найближчим оточенням.
- Якими є моральні норми та правила співжиття в людському суспільстві.
- Що означає дотримуватися норм етикету в повсякденному житті.

6 клас

- Цінності людини в сучасному світі.
- Людина – частина всесвіту.
- Моральні виміри спілкування.
- Цінності демократичного громадянського суспільства.

Працюючи над кожним блоком вчитель виділяє головні завдання, що можна розв'язати в даній темі, плануючи роботу так, щоб кожний наступний блок поглиблював знання, вміння і навички, що впливають із завдань курсу.

Великі труднощі в дітей викликають завдання, що пов'язані із глибоким засвоєнням понять, термінів. Для раціонального витрачання часу на даний вид роботи вчитель розробив Словник з етики для учнів 5-6 класів, який розтиражовано.

Учні не витрачають час для запису понять. Це дає змогу організувати роботу з поняттями у такій формі:

Розв'яжіть кросворд:

- до визначень, доберіть поняття;
- до понять, доберіть визначення (зразки кросвордів вміщені в робочих зошитах учня).

Порівняйте поняття

«друг», «товариш» за схемою:

- а) суть поняття;
- б) що спільного;
- в) що відмінного;
- г) в чому проявляється (довірі, дружбі, відданість, спільні погляди, спільні справи і діла);
- д) на чому засноване (добра, спільна праця...);
- е) утворені похідні слова (дружба, дружній, товаришування, товаристський).

- За даними поняттями складіть правила поведінки.
- Знайдіть поняття в підручнику.
- Розгадайте ребус і прочитайте назви наведених понять.
- При допомозі методи «Асоціативний кущ» виділіть основну ознаку поняття.
Наприклад добро і зло (основна ознака - дія).
- Назвіть 5-6 прикладів з життя, які б характеризували дане поняття.
- Підберіть прислів'я, яке б розкривало суть даного поняття.
- Який би ви намалювали малюнок, щоб розкрити весь зміст поняття.
- Який твір з літератури (українського або світової) ілюструє роль даного поняття, терміну в житті.

Використання різних форм роботи з поняттям активізує думку дітей, залучає їх до активної роботи, створює сприятливий психологічний клімат.

Проблеми створює діючий підручник з етики. Більшість учнів 5-6 класів мають недостатні читацькі навички, тому організовуючи роботу з підручником, вчитель практикує групову форму роботи з учнями: клас ділиться на групи, при якій кожна має окремі завдання для читання і відповідає на питання, таким чином реалізовується комунікативна компетентність. Але при цьому учні обов'язково опрацьовують весь методичний арсенал підручника. Для закріплення матеріалу підручника учні обов'язково розглядають запитання і завдання до тексту, етикетні задачі, завдання із рубрики «Школа самовдосконалення» т.і.

Читаючи текст підручника, бувальщини, учні формулюють моральні настанови.

Наприклад:

читаючи бувальщину про те, як до грецького філософа

Сократа прибіг чоловік, щоб розповісти йому неприємне про приятеля Сократа (стор. 17, 6 клас),

1. Розповідати товаришу можна тільки те, що є:

- перевірено правдою
- принесе слухачу добро
- цю новину потрібно дійсно розповісти, тому що вона вплине на подальше життя.

2. Учні зробили висновок – різні плітки не обов'язково передавати товаришу, це збереже його гармонію душі.

Значну увагу вчитель звертає на те, щоб учні впізнали свій внутрішній світ, свої риси, характер, темперамент, свою індивідуальність. Для цього перед дітьми таблиця, де вміщено кращі риси людини та їх антиподи.

Вчитель спонукає учнів до вивчення їх проявів в житті кожної дитини. Для цього використовуються картки, в яких характеризуються прояви особистісних якостей.

Уроки Бетлія Л.С. відзначаються тим, що вчитель прагне виконати вимоги до сучасного уроку: чітке визначення спільно з учнями очікуваних результатів, значна робота по активізації пізнавальної діяльності, формування предметних компетентностей, рефлексія уроку.

Разом з тим у викладенні курсу «Етики» є ряд проблем, над якими потрібно працювати:

- це в першу чергу відсутність мотивації в окремих учнів для формування особистості, що відповідала б сучасним уявленням про цінності людини, відсутність прагнення учнів до самовдосконалення, до вивчення своїх психічних якостей, збагачення свого духовного світу, розвиток духовних потреб;
- це нерозуміння з боку окремих батьків важливості курсу, що проявляється в тому, що учні з сімей ризику не мають зошитів з друкованою основою, а це утруднює індивідуальну роботу з ними; безконтрольність з боку батьків за навчальною діяльністю учнів, відсутність розуміння того, що батьки мають формувати духовний світ дитини, показувати кращі зразки моральних відносин в сім'ї;
- недостатня інтеграція зусиль вчителя етики з класними керівниками по виконанню програми «Основні орієнтири виховання учнів 1-12 класів» в плані організації тижнів

класного керівника з проблеми морально-етичного виховання учнів.

Виходячи з цього, педрада
постановила:

1. Схвалити досвід роботи вчителя курсу «Етика» Бетлія Л.С. по темі: «Роль курсу «Етика» в компетентісно-орієнтованому навчанні».

2. Для подальшого удосконалення курсу «Етика».

2.1 Посилити роботу з мотивації здобуття учнями практичних знань, вмінь і навичок з морально-етичних питань.

постійно

2.2 Провести через шкільну газету, батьківські збори роз'яснювальну роботу серед батьків з питань морально-етичного виховання

до 01.03.11 р. постійно

2.3 інтегрувати зусилля вчителя «Етики» та класних керівників на вивчення програми «Основні орієнтири виховання учнів 1-12 класів» в плані формування ціннісного ставлення до себе, сім'ї, родини, суспільства, держави. Провести тренінги з даного питання в плані роботи методичних декад.

до 01.04.11р. постійно

